

ARAP DİLİ AÇISINDAN ENNÁ [أَنَّ] VE KUR'ÂN-I KERİM'DE KULLANIMI

M. Vecih UZUNOĞLU*

ÖZET

Enná [أَنَّ] lafzı, Arap dilinde farklı anlamlar ihtiva eden kelimelerden biridir. Hem şart hem de soru ismi olarak kullanılan bu kelime dilciler tarafından farklı anlamlara hamledilmiştir. Bu makalede önce lügatçilerin *enná* [أَنَّ] kelimesine yükledikleri anlamlar incelenecek, ardından nahivcilerin konu ile ilgili görüşlerine yer verilecek, daha sonra da Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımı ele alınarak müfessirlerin düşünceleri sunulacaktır.

Anahtar kelimeler: *Enná* [أَنَّ], Lügat, Nahiv, Kur'ân, *Min eyne* [مِنْ أَيْنَ], *keyfe* [كَيْفَ], *Metá* [مَتَى]

THE WORD ENNÁ [أَنَّ] IN ARABIC LANGUAGE AND IT'S USAGE IN THE QURAN

ABSTRACT

Anná [أَنَّ] is a word has different meanings in Arabic language. This word has been used both as interrogative pronoun and in conditional mood. And it is attributed different meanings by scholar. In this study we try to examine the meanings attributed by lexicographer, and then we will present ideas of Arabic Grammarians about this word, at the end we will refer to usage of that noun in the Quran and will put forward opinions of the interpreters.

Key words: *Anná* [أَنَّ], Language, Nahw, Quran, *Min Ayna* [مِنْ أَيْنَ], *Kayfa* [كَيْفَ], *Matá* [مَتَى]

Giriş

İbn Cinnî (ö.392/1002) dili “*Her topluluğun; maksat ve gayelerini kendisiyle ifade ettikleri ses birimleri*”¹ şeklinde tarif eder. Buna göre dil ve onun yapı taşları konumunda olan sözcükler insanlar arasındaki iletişimin temel aracını

* Yard. Doç. Dr., DEÜ İlahiyat Fakültesi. e-posta: vecih.uzun@deu.edu.tr

¹ Ebu'l-Feth 'Osmân b. Cinnî, *el-Hasâis* (thk. Abdulhamîd Hindâvî), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2001, I, 87.

oluşturmaktadır. Zira insanoğlu çoğu kez meramını kelimeler vasıtasıyla ifade eder. Bu yüzden kelimeler ile ifade ettikleri anlamlar arasında sıkı bir ilişki vardır.

Kelimeler manaları ihtiva eden kalıplardır. Eğer kelimelerin doğru anlamları tespit edilemezse cümleler anlaşılabilir ve o ameliyeden hedeflenen maksat ta hâsıl olamaz. Dolayısıyla kelimelerden oluşan her sözden maksat, onların delalet ettiği manayı doğru anlamak ve ona göre bir davranış sergilemektir. Özellikle bu kelimeler, insanoğlunun dünya ve âhiret saadetini temin etmek için gönderilen Kur'an-ı Kerim olunca, onun Yüce Allah'ın indirilmesinin gayesine uygun olarak doğru anlaşılması büyük önem arz etmektedir.

Kelimeler bazen zamanın ilerlemesiyle anlam değişmesine uğrayabilmektedir. Bir kelime anlattığı kavramdan az ya da çok uzaklaşabilmekte, onunla uzak-yakın ilgisi bulunan, ya da hiç ilgisi bulunmayan yeni bir kavramı yansıtır duruma gelebilmektedir². Bu değişim anlam daralması, anlam genişlemesi ya da anlam kayması şeklinde gerçekleşebilmektedir. **Anlam daralması**; bir kelimenin eskiden anlattığı bir nesnenin ancak bir bölümünü, bir türünü anlatır hale gelmesidir³. Örneğin es-Savm [الصوم] kelimesi İslamiyet öncesi “tutmak, bir şeyden kendini alıkoymak” anlamında kullanılırken İslamiyet'in gelmesiyle birlikte anlam daralmasına uğramış ve bugün anladığımız şekliyle Oruç ibadetini ifade etmeye başlamıştır⁴. **Anlam genişlemesi**; bir varlığın bir türünü ya da bir bölümünü anlatan, kullanım alanı dar olan şeyleri gösteren kelimelerin zamanla o varlığın bütünü, bütün türlerini birden anlatır duruma gelmesi, daha geniş alanlarda kullanılan şeyleri yansıtmadır⁵. Örneğin el-münâfık [المنافق] kelimesi anlam genişlemesine uğramıştır. Bu kelimenin köküne baktığımızda onun “tükenmek, ölmek, ruhu çıkmak, azalmak, yaranın kabuk bağlaması, alışverişin çok olması”⁶ gibi anlamlara geldiğini görürüz. Fakat münâfık kelimesinin asıl manası el-Yerbûc adı verilen ve yeraltında yaşayan bir

² Bkz. Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s.211.

³ Aksan, *a.g.e.*, s.213.

⁴ Celâluddin es-Suyûtî, *el-Muḫbir fî Ulûmi'l-Luġati ve Envâ'ihâ*, Dâru't-Turâs, Kahire tsz., I, 295.

⁵ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, s.214.

⁶ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luġa*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-^c Arabî, Beyrût 2001, IX, 155; İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sıhâb Tâcu'l-Luġa ve Sıhâbu'l-^c Arabiyye* (Thk. Ahmed Abdulġafûr 'Attâr), Dâru'l-^c İlm li'l-Melâ'în, Beyrut 1979, IV, 1560; İbn Manzûr, *Lisânu'l-^c Arab*, Dâru Sâdir, Beyrût 1956, X, 357.

hayvanın yuvası anlamına gelen en-Nâfîkâu⁷ [النافقاء] kelimesinden gelmektedir. Bu hayvanın yuvasının iki deliği vardır. Birincisine en-Nâfîkâu diğere el-Kâsî'âu⁸ [القاصعاء] denir. Hayvan bu deliklerden birisinden yakalanmaya çalışıldığında diğereinden kaçıp kurtulur. Münafık da aynen böyledir. Kendisine iki çıkış yolu belirler. Birisi Müslüman olduğunu ifade etmesi, diğere ise kâfir olduğunu saklamasıdır. Bu ikisinden hangisinde sıkışırsa diğereinden kaçıp kurtulur⁹. **Anlam kayması** ise; bir kelimenin eskiden yansıttığı kavramdan tamamen ayrı yeni bir kavramı yansıtır duruma gelmesidir¹⁰. Örneğin “Melek” kelimesi cahiliye döneminde tanrı niteliğinde tapılmaya layık gözle görülmez ruhsal bir varlığı ifade ederken, Kur'an-ı Kerîm bağlamında bu kelime anlam kaymasına uğrayarak “tanrılık” vasfını kaybetmiş, yerine “Allah'a ibadet ve itaat etmek için yaratılmış kul” anlamını kazanmıştır¹¹.

Her dilde olduğu gibi Arap dilinde de anlam değişmesine uğrayan, farklı sebeplerle birden fazla anlam taşıyan kelimeler mevcuttur. Bu durumu Arapçanın zengin ve engin dil hazinesine sahip olmasının yanında Arabistan yarımadasının farklı bölgelerinde yaşayan Arap kabilelerin bu kelimelere farklı anlamlar yüklemelerine bağlamak mümkündür. Dillerine sıkı sıkıya bağlı olan bu kabileler, özellikle ülkenin kuzeyinde yer alanları, bazen diğere milletlerin tesiri altında kalmış ve onların dillerinden etkilenmişlerdir.

Arap dilinde farklı anlamlar yüklenen bu kelimelerden biri de araştırmamıza konu olarak aldığımız *ennâ* [أَنَّ] kelimesidir. Hem şart hem de soru ismi olarak kullanılan bu kelimenin, kullanıldığı yerdeki bağlamına göre farklı manalar ifade ettiği görülmektedir.

⁷ en-Nâfîkâu, el-Yerbû' denen hayvanın yuvasının iç tarafından kazarak yeryüzüne yakın bir seviyede toprağı inceltip bıraktığı yerdir. Bu hayvan diğere delikten gelen herhangi bir tehlike anında bu ince toprağı delip kaçır ve hayatta kalır. Bkz. el-Ezherî, *Tebzîbu'l-Luğa*, IX, 155; el-Cevherî, *es-Sıhâh*, IV, 1560.

⁸ el-Kâsî'âu, el-Yerbû' denen hayvanın yuvasını kazmaya başladığı ilk giriş kısmıdır. Bu girişi ot veya toprakla kapatarak yılan, akrep ve diğere hayvanların girmesine engel olur. Bkz. el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 121; İbn Sîde Ebu'l-Hasen 'Ali b. İsmail el-Endelûsî, *el-Muhassas* (thk. Halil İbrahim Cefâl), Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, Beyrût 1996, II, 302.

⁹ Fahrüddin Muhammed b.Ömer er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût 2000, IX, 68-69. Hüseyin Küçükkalay, *Kur'an Dili Araştırma*, Konya 1969, s.163.

¹⁰ Aksan, *a.g.e.*, s.214.

¹¹ Izutsu Toshihiko, *Ku'an'da Allah ve İnsan* (çev. Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul tsz., s.23-25. Mehmet Soysaldı, *Kur'an'ın Anlama Metodolojisi*, Fecr Yayınları, Ankara 2001, s.27-32.

Bu makalemizde lügatçiler ve özellikle nahivciler açısından bu kelimeye yüklenen anlamları incelemeye çalışacak, ardından Kur'ân-ı Kerim'deki kullanımına yer vererek Tefsircilerin görüşlerini sunmaya gayret edeceğiz.

A- Lügat âlimlerinin *ennâ* [أَنَّ] kelimesi ile ilgili görüşleri:

Lügat âlimleri *ennâ* [أَنَّ] lafzının soru edatı olduğunu, aynı zamanda şart anlamı taşıdığını ifade ederler. Bununla beraber soru edatı yönünü daha ön planda tutarlar ve eserlerinde bu yönüyle ilgili örneklere ve şahitlere geniş yer verirler. İlk dönemlerden itibaren kaleme alınmış lügat kitaplarına baktığımızda lügatçilerin bu lafza farklı anlamlar yüklediklerini müşahede ederiz. Bunları şöylece özetlemek mümkündür:

el-Halîl b. Ahmed (ö. 175/791), *keyfe* [كَيْفَ] (*nasıl*) ve *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] (*nereden*) anlamında¹²;

el-Ezherî (ö.370/980), *metâ* [مَتَى] (*ne zaman*), *keyfe* [كَيْفَ] ve *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] anlamında¹³;

es-Sâhib b. 'Abbâd (ö.385/995), *keyfe* [كَيْفَ], *min haysu* [مِنْ حَيْثُ] (...*diğer yerden, taraftan*) ve *eyne* [أَيْنَ] (*nerede*) anlamında¹⁴;

es-Sıhâb sahibi el-Cevherî(ö.393/1003), *eyne* [أَيْنَ] ve *keyfe* [كَيْفَ] anlamında¹⁵;

İbn Sîde (ö.458/1065), *keyfe* [كَيْفَ] ve *eyne* [أَيْنَ] anlamında¹⁶;

İbn Manzûr (ö.711/1311), *eyne* [أَيْنَ], *keyfe* [كَيْفَ], *metâ* [مَتَى] ve *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] anlamında¹⁷.

¹² el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Âyn* (thk. Mehdî el-Mahzûmî – İbrahim es-Sâmerrâî), Muessesetu'l-Âlemi li'l-Matbû'ât, Beyrut 1988, VIII, 399.

¹³ el-Ezherî, *a.g.e.*, XV, 396.

¹⁴ es-Sâhib İsmail b. 'Abbâd, *el-Mubât fi'l-Luğa* (thk. Muhammed Hasan Âl Yâsîn), 'Âlemu'l-Kutub, Beyrût 1994, X, 423.

¹⁵ el-Cevherî, *a.g.e.*, VI, 2545.

¹⁶ İbn Sîde, *a.g.e.*, IV, 236.

¹⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XV, 364.

el-Fîrûzâbâdî (ö.816/1413) ve ez-Zebîdî (ö.1205/1790) ise onun *eyne* [أَيْنَ], *metâ* [مَتَى] ve *keyfe* [كَيْفَ] anlamında olduğunu belirtirler¹⁸.

Yukarıda zikrettiğimiz bu anlamlar çerçevesinde *ennâ* [أَنَّ] soru edatının lügatçilere göre umumiyetle üç anlamı ifade ettiğini söyleyebiliriz.

1- *Eyne* [أَيْنَ]

Eyne [أَيْنَ] kelimesi kendisiyle mekânın sorulduğu bir isim olup “nerede” anlamındadır¹⁹. İbn Sîde, Râğıb el-İsfahânî (ö.502/1108), İbn Manzûr, el-Fîrûzâbâdî, ez-Zebîdî gibi âlimler *ennâ* [أَنَّ] soru isminin *eyne* [أَيْنَ] anlamında olduğunu ifade etmelerine rağmen verdikleri örneklerde onu harf-i cersiz kullandıklarına rastlamadık. Yani hepsi *ennâ* [أَنَّ] ismini *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] anlamında kullanmışlardır. el-Halîl b. Ahmed, *ennâ* [أَنَّ]’nın *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] anlamında olduğunu zikreder ve "مِنْ أَيْنَ شِئْتُ؟" "أَنَّى شِئْتُ" cümlesinin "من أين شئت؟" manasına geldiğini söyler. Aynı şekilde Âl-i İmrân suresinde geçen²⁰ ﴿قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا﴾ "من أين لك؟" anlamında olduğunu ifade eder ve ardından ‘Alkame (ö.3/625)’nin şu beytiyle istişhadla bu manayı destekler:

وَمُطْعَمُ الْغَنَمِ يَوْمَ الْغَنَمِ مُطْعَمُهُ
أَنَّى تَوَجَّهَ وَالْمَحْرُومُ مَحْرُومٌ

"Kime bir rızık yazılmışsa o kişi **nereye** yönelirse yönelsin onu elde eder. Kime de mahrumiyet yazılmışsa ne yaparsa yapsın o rızık ulaşamaz."²¹

Ona göre burada zikredilen "أَنَّى تَوَجَّهَ" ibaresi "أَنَّى تَوَجَّهَ" anlamındadır²².

¹⁸ Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Mubît*, Dâru'l-Cil, Beyrût tsz., IV, 410; Ebu'l-Fayd Muhammed b. Muhammed Muradâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâbiril-Kâmûs*, Dâru'l-Hidâye, Beyrût tsz., XXXX, 388.

¹⁹ Ebu'l-Hasen Ahmed b. Fâris, *es-Sâhibî fî Fikihil-Luga* (thk. Ahmed Sakr), 'Îsâ el-Bâbî el-Halebî, Kahire 1977, s.201.

²⁰ "Meryem! Bu sana nereden geldi?" dedi." Âl-i İmrân (3), 37.

²¹ el-A'lem eş-Şentemerrî, *Şerhu Dîvân 'Alkame b. 'Abdetu'l-Fabl*, Dâru'l-Kitâbî'l-'Arabî, Beyrût 1993, s.44.

²² el-Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, VIII, 399.

el-Ezherî de benzer şekilde²³ ﴿وَقَالُوا آمَنَّا بِهِ وَأَنَّى لَهُمُ التَّنَاطُشُ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ﴾ ve ﴿أَوَلَمْ يَأْتِ الْهَادُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِآيَاتِنَا وَأَنَّى لَهُمُ التَّنَاطُشُ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ﴾²⁴ âyetlerindeki *ennâ* [أَنَّى]'nin *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] anlamında oluşunu ifade eder. Hatta bu iki edatın aynı anlamda olduğunu ve birbirini pekiştirdiğini göstermek için el-Kümeýt (ö.126/744)'e ait şu beyti şahid olarak getirir:

أَنَّى وَمِنْ أَيْنَ أَبَكَ الطَّرْبُ [مِنْ حَيْثُ لَا صَبْوَةَ وَلَا رَيْبُ]

*“Yaşlı olmana ve sevinmeni gerektirecek bir şey olmadığı halde bu neşe ve coşku sana nereden geldi?”*²⁵

Beytin birinci mısrasında geçen *ennâ* [أَنَّى] soru ismi hemen ardından gelen *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] anlamı ile aynı olup onu pekiştirmektedir.

İbn Fâris (ö.395/1004) ise²⁶ ﴿أَنَّى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةً﴾ âyetini örnek vererek *ennâ* [أَنَّى]'nin *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] anlamında olduğunu ifade etse de daha sonra buradaki *ennâ* [أَنَّى]'nin *keyfe* [كَيْفَ] anlamına daha uygun geldiğini zikreder²⁷.

İbn Manzûr, el-Fîrûzâbâdî, ez-Zebîdî gibi lügatçiler de daha öncekilerden nakille benzer şeyleri ifade etmişlerdir.

2- *Keyfe* [كَيْفَ]

Bir hali/durumu sormak için kullanılan “nasıl” anlamında bir isimdir²⁸. el-Halîl b. Ahmed *ennâ* [أَنَّى]'nin *keyfe* [كَيْفَ] anlamında olduğunu ifade eder ve *أَنَّى* "كَيْفَ شَيْئٍ" ibaresinin "كَيْفَ شَيْئٍ" manasına geldiğini söyler. Aynı şekilde el-Bakara

²³ "(Aşabi görünce), "ona inandı ki derler" ama onlar için, artık uzak bir yerden (dünyadan) iman elde etmek nasıl mümkün olur?" Sebe (34), 52.

²⁴ "Onların (müşriklerin) başına (Bedir'de) iki mislini getirdiğiniz bir musibet (Uhud'da) sizin başımıza geldiğinde, "Bu, nereden başımıza geldi?" dediniz." Âl-i İmrân (3), 165.

²⁵ el-Ezherî, a.g.e., XV, 396. Beyit ve anlamı için bkz. Râdiyuddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî, *Şerhu Şâfiyeti İbni'l-Hâcib*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1975, III, 27; IV, 310-311.

²⁶ En'âm (6), 101. "O'nun bir eşi olmadığı hâlde, nasıl bir çocuğu olabilir?"

²⁷ İbn Fâris, a.g.e., s.200.

²⁸ İbn Fâris, a.g.e., s.243.

surelerinde geçen ²⁹ ﴿قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ﴾ âyetindeki "أَنَّ يَكُونُ" ibaresinin "كَيْفَ يَكُونُ" anlamına geldiğini belirtir³⁰.

el-Ezherî, ﴿فَدَأَىٰ أَصْبَثِمُ مِنِّيهَا فُلْتَمُ أَنَّ هَذَا﴾ âyetinde geçen *ennâ* [أَنَّ]'nın iki anlama geldiğini, hem *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] hem de *keyfe* [كَيْفَ] manalarını içerdiğini ifade eder. Daha sonra el-Leys'ten nakille ve 'Alkame'nin "أَنَّ تَوْجَهُ وَالْمَحْرُومُ مَحْرُومٌ" beytiyle istişhadla bu soru isminin her iki anlama geldiğini vurgular³¹.

İbn Fâris de benzer şekilde *ennâ* [أَنَّ]'nın *keyfe* [كَيْفَ] anlamına geldiğini ifade eder ve ³² ﴿قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا﴾ âyetini örnek verir. Burada *ennâ* [أَنَّ]'nın anlamı *keyfe* [كَيْفَ]'dir. Ayrıca yukarıda geçen ﴿أَنَّ يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ﴾ âyetindeki *ennâ* [أَنَّ]'nın hem *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] hem de *keyfe* [كَيْفَ] anlamını ihtiva ettiğini, fakat *keyfe* [كَيْفَ] manasının daha uygun olduğunu ifade eder. Buna ilave olarak el-Kümeiy'te ait "أَنَّى وَمِنْ أَيْنَ أَبْكَ الطَّرْبُ" mısrasını *ennâ* [أَنَّ]'nın hem *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] hem de *keyfe* [كَيْفَ] anlamını içerdiğine delil olarak kullanır. Ona göre şair her iki manayı, "كَيْفَ وَمِنْ أَيْنَ الطَّرْبُ" şeklinde, beraber kullanmıştır³³.

el-Cevherî de aynı şekilde *ennâ* [أَنَّ]'nın *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] anlamına geldiğini ifade ettikten sonra *keyfe* [كَيْفَ] anlamına da geldiğini zikreder ve "أَنَّى لَكَ أَنْ تَفْتَحَ" "كَيْفَ لَكَ ذَلِكَ؟" "أَنَّ [أَنَّ]'nın "Kaleyi nasıl fetbedeceksin?" cümlesindeki *ennâ* [أَنَّ]'nın "كَيْفَ لَكَ ذَلِكَ؟" anlamında olduğunu ifade eder³⁴.

3- Metâ [مَتَى]

Vakit ile ilgili soru ismi olup "ne zaman" anlamındadır³⁵. el-Ezherî, *ennâ* [أَنَّ] edatının iki anlamı olup bunlardan birisinin *metâ* [مَتَى] diğerinin *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] olduğunu ifade eder. Ona göre ﴿فُلْتَمُ أَنَّ هَذَا﴾ âyetinin anlamı "مَتَى هَذَا؟" ve "كَيْفَ هَذَا؟"

²⁹ "Onlar: O bizim üzerimize nasıl hükümdar olabilir? Biz hükümdarlığa ondan daha layıktır." dediler." el-Bakara (2), 247.

³⁰ el-Halîl b. Ahmed, a.g.e., VIII, 399.

³¹ el-Ezherî, a.g.e., XV, 396.

³² "O, "Allah, burayı ölümünden sonra nasıl dirilecek (acaba)?" demişti." el-Bakara (2), 259.

³³ İbn Fâris, a.g.e., s.200.

³⁴ el-Cevherî, a.g.e., VI, 2545.

³⁵ İbn Fâris, a.g.e., s.277.

"مَدَّ"dir³⁶. İlk lügatçiler arasında bu edatın *metâ* [مَتَى] anlamında olduğunu zikreden başka birine rastlayamadık. Daha sonraki lügatçilerden İbn Manzûr ve ez-Zebîdî ise el-Ezherî'den naklen aynı şeyleri ifade ederler³⁷.

Bu üç anlamın dışında bazı lügatçiler *ennâ* [أَنَّ]’nın farklı manalar ifade ettiğini zikretmişlerdir. Örneğin es-Sâhib b. ‘Abbâd, *ennâ* [أَنَّ]’ın *min hayisu* [مِنْ حَيْثُ نَشِئَتْ] anlamında olduğunu zikreder ve " مِنْ أَيْ نَشِئَتْ " cümlesinin " مِنْ حَيْثُ نَشِئَتْ " manasına geldiğini belirtir³⁸. *el-Misbâhu'l-Munîr*'in yazarı el-Feyyûmî (ö.770/1368) ise bu soru edatının yön/cihet ile ilgili olduğunu ve " أَيْ يَكُونُ هَذَا " cümlesinin " مِنْ أَيْ وَجْهٍ وَطَرِيقٍ " anlamına geldiğini zikreder³⁹.

Lügatçiler *ennâ* [أَنَّ]’ya bu anlamları yüklemenin yanı sıra onun şart ifade ettiğini de söylemişlerdir. el-Cevherî onun şart ifade eden zarflardan olduğunu belirterek " أَيْ تَأْتِي آتَكَ " cümlesinin " مِنْ أَيْ جِهَةً تَأْتِي آتَكَ " olduğunu zikretmiştir⁴⁰. İbn Manzûr ve ez-Zebîdî de önceki âlimlerden naklen aynı şeyleri eserlerinde ifade etmişlerdir⁴¹.

B- Nahivcilerin *ennâ* [أَنَّ] ile ilgili görüşleri:

Sîbeveyh (ö.180 /796), *ennâ* [أَنَّ]’nın *keyfe* [كَيْفًا] ve *eyne* [أَيْنَ] anlamında olduğunu ifade eder⁴². Başka bir yerde ise onun şart ifade eden zarflardan olduğunu zikreder⁴³.

İbnu's-Serrâc (ö.316/929) da Sîbeveyh gibi *ennâ* [أَنَّ]’nın *keyfe* [كَيْفًا] ve *eyne* [أَيْنَ] anlamında olduğunu ifade eder⁴⁴.

³⁶ el-Ezherî, *a.g.e.*, XV, 396.

³⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XV, 364.

³⁸ es-Sâhib b. ‘Abbâd, *el-Muhît fi'l-Luğa*, X, 423.

³⁹ Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr*, Mektebetu Lubnân, Beyrût 1997, s. 11.

⁴⁰ el-Cevherî, *a.g.e.*, VI, 2545.

⁴¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XV, 364.

⁴² Ebû Bişr ‘Amr b. Osmân b. Kanber Sîbeveyh, *el-Kitâb* (thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn), Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1988, IV, 235.

⁴³ Sîbeveyh, *a.g.e.*, III, 56.

İbn Cinnî (ö.392/1002) ise *ennâ* [أَنَّ]'nın *eyne* [أَيْنَ] gibi olduğunu ve ﴿يَا مَرْيَمُ﴾ âyetindeki *ennâ* [أَنَّ]'nın "من أين" anlamında olduğunu ifade eder⁴⁵.

ez-Zemahşerî (ö.538/1143) *ennâ* [أَنَّ]'nın *keyfe* [كَيْفَ] anlamı içerdiğini ifade eder ve buna delil olarak ⁴⁶ ﴿فَأَنزَلْنَا حَرَّتَكُمْ أَيُّ شَيْئْتُمْ﴾ âyetini ardından da el-Kümeyt'in "أَيُّ وَمِنْ أَيْنَ أَبِكَ الطَّرْبُ" beytini delil getirir. Ona göre bu beyitteki *ennâ* [أَنَّ] ismi el-Ezherî'nin görüşünün aksine *keyfe* [كَيْفَ] anlamındadır. Bu durumda mısranın anlamı "Bu neşe ve coşku sana **nasıl** ve **nereden** geldi?" şeklindedir. Daha sonra *ennâ* [أَنَّ]'nın şart olarak kullanıldığını ifade eder ve buna Lebîd'in:

فَأَصْبَحَتْ أَيُّ تَأْتِيهَا تَلْتَبِسُ بِهَا كِلَا مَرَكَبَيْهَا تَحْتَ رَجْلَيْكَ شَاجِرُ

"Bu beladan kurtulmak için **ne şekilde** çabaladıysan ona daha fazla bulaşmaktan başka işe yaramadı. (Bu belanın) her iki üzüngüsü ayağına dolaşıp durur."⁴⁷

şiiirini delil getirir⁴⁸.

Ebu'l-Bekâ el-ʿUkberî (ö.616/1219)'ye göre *ennâ* [أَنَّ]'nın üç anlamı vardır. Bunlar *metâ* [مَتَى], *keyfe* [كَيْفَ] ve *min eyne* [مِنْ أَيْنَ]'dir. ﴿أَيُّ يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا﴾ âyetindeki *ennâ* [أَنَّ]'nın *metâ* [مَتَى] anlamında, ﴿فَأَنزَلْنَا حَرَّتَكُمْ أَيُّ شَيْئْتُمْ﴾ âyetindekinin

⁴⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Sehl b. es-Serrâc en-Nahvî, *el-Uşûl fi'n-Nabv* (thk. Abdulluseyn el-Fetlî), Muessesetu'r-Risâle, Beyrût 1999, III, 179.

⁴⁵ Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî, *Kitâbu'l-Lumâ' fi'l-ʿArabîyye* (thk. Fâiz Fâris), Dâru'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Kuveyt 1972, s.228-229.

⁴⁶ "Ekinliğinize dilediğiniz biçimde varın." el-Bakara (2), 223.

⁴⁷ Beyit İbn Sîde ve diğer bazılarının iddia ettiği gibi deve tasviri ile ilgili değildir. İbn Sîde'ye göre müennes zamirler deveye râcidir. Hâlbuki bu beyit Lebîd'e ait olup amcası ile arasındaki vaziyeti, amcasının ona çıkardığı zorlukları anlatmaktadır. Bu beytin öncesi şu şekildedir:

وإن هَوَانَ الْجَارِ لِلْحَارِ مَوْلِمٌ وَفَاقِرَةٌ تَأْوِي إِلَيْهَا الْفَوَاقِرُ

(فارقة) kelimesi, insanın belini kıran büyük bela anlamındadır. الفواقير ise فارقة kelimesinin çoğuludur. Buradaki müennes zamirler bu büyük musibetle ilgilidir. Amcası ʿÂmir b. Mâlik, Lebîd'in komşusuna kılıçla vurmuş ve o da buna kızmıştı. Bkz. Lebîd b. Rebiʿ a, *Dîvânu Lebîd b. Rebiʿ a Şerbu't-Tûs*, Dâru'l-Kitâbi'l-ʿArabî, Beyrût 1993, s.92; Sibevevh, *el-Kitâb*, III, 58; İbn Yaʿîş, *Şerbu'l-Mufasssal*, et-Tibâʿatu'l-Muniriyye, Mısır tsz., s.110; Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-Edeb* (thk. Abduselâm M. Hârûn), Mektebetu'l-Hancı, Kahire 1988, VII, 91 vd.; Radiyuddîn el-Esterâbâdî, *Şerbu'r-Radi ʿala'l-Kâfiye* (tsh. Yusuf Hasan Ömer), Câmîʿ atu Kâryûnus, Bîngâzî 1996, III, 204.

⁴⁸ Cârullâh Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fi Sanʿ ati'l-İrâb*, Mektebetu'l-Hilâl, Beyrût 1993, I, 217-218.

keyfe [كَيْفَ] anlamında ve ﴿أَيُّ لَكَ هَذَا﴾ âyetindeki ise *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] anlamında olduğunu zikreder⁴⁹.

İbn Ye'îş (ö.643/1245) ise *el-Mufasssal'a* yaptığı şerhte *ennâ* [أَيُّ]'nın mekân zarfı olduğunu ve *eyne* [أَيْنَ] gibi istifham edatı olarak kullanıldığını belirtir ve örnek olarak ﴿أَيُّ لَكَ هَذَا﴾ âyetini zikreder. Ona göre âyetin anlamı " مِنْ أَيْنَ لَكَ هَذَا؟ " şeklindedir. Buna ilave olarak *ennâ* [أَيُّ]'nın şart ifade ettiğini söyler ve örnek olarak "أَيُّ تَقُمُ أَقَمَ" cümlesi ile Lebid'e ait olan;

فَأَصْبَحَتْ أَيُّ تَأْتِيهَا تَلْتَسِسُ بِهَا كِلَا مَرَكَبَيْهَا تَحْتَ رِحْلَيْكَ شَاجِرُ

beytini örnek verir. *Ennâ* [أَيُّ] edatının şart olarak kullanılmasını onun *eyne* [أَيْنَ] gibi kullanıldığına delil kabul eder.

Daha sonra bazı âlimlerin *ennâ* [أَيُّ]'ya *keyfe* [كَيْفَ] anlamını yüklediklerini ifade ederek ﴿فَأَتُوا حَرَّتَكُمْ أَيُّ شَيْئْتُمْ﴾ âyetinin كَيْفَ شَيْئْتُمْ manasında olduğunu belirtir. el-Kümeyt'in

أَيُّ وَمِنْ أَيْنَ أَبَاكَ الطَّرْبُ مِنْ حَيْثُ لَا صَبْوَةٌ وَلَا رَبُّ

beytinde geçen *ennâ* [أَيُّ]'nın *keyfe* [كَيْفَ] anlamında kullanıldığını zikreder ve buradaki *ennâ* [أَيُّ]'nın *eyne* [أَيْنَ] anlamında olmasının uygun olmadığını, zira kendisinden sonra *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] geldiğini ve bu yüzden tekrar olacağını ifade eder. Bununla birlikte bu görüşün tam aksine *ennâ* [أَيُّ]'nın *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] anlamında olmasının caiz olduğu görüşünü de ifade eder ve *ennâ* [أَيُّ]'nın tekit amacıyla tekrar edildiğini ve lafızların farklı olması hasebiyle de tekrarın uygun düştüğünü belirtir⁵⁰.

el-Kâfiye şarihi er-Radî (ö.686/1287), ister şart ister soru edatı olsun *ennâ* [أَيُّ]'nın üç anlama şâmil olduğunu ifade eder ve bunları şu şekilde sıralar:

⁴⁹ Ebu'l-Bekâ el-'Ukberî, *el-Lubâb fî 'Îlâli'l-Binâ ve'l-İ' râb* (thk. Gâzî Muhtâr Talîmât), Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır, Beyrut 1995, II, 131.

⁵⁰ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, IV, 110-111.

1- **Eyne** [أَيْنَ]: *Ennâ* [أَنَّ]'nın bu anlamı ifade edebilmesi için zâhir veya mukadder bir min harf-i cerri ile mecrur olması gerekir. Zâhir harf-i cerre örnek olarak;

مَنْ أَيْنًا عَزُّوْنَ لَأَمِّنَ أُنَى

"Bizim nereden, nasıl yirmi (dirbemi)miç var?"⁵¹

beytini; mukadder olana ise ﴿أَيْنَ لَكَ هَذَا﴾ âyetini verir. Ona göre أَيْنَ زَيْدٌ! anlamını ifade edecek tarzda أَيْنَ زَيْدٌ! denilmez.

2- **Keyfe** [كَيْفَ]: er-Radî buna ⁵² ﴿أَيْنَ يُؤْفِكُونَ﴾ âyetini örnek vererek *ennâ* [أَنَّ]'nın *keyfe* [كَيْفَ] anlamına geleceğini gösterir. Ayrıca bu âyetin من أين يؤفكون anlamına da gelebileceğini ifade eder.

3- **Metâ** [مَتَى]: *Ennâ* [أَنَّ]'nın *metâ* [مَتَى] anlamına gelebileceğini söyleyen er-Râdî, ﴿أَيْنَ شَيْئُهُ﴾ âyetinin bu anlamın yanında diğer iki anlama da, yani *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] ve *keyfe* [كَيْفَ] anlamlarına da tevîl edilebileceğini ifade eder.

Bunları ifade ettikten sonra o, *ennâ* [أَنَّ]'nın ancak kendisinden sonra bir fiil olduğunda *metâ* [مَتَى] ve *keyfe* [كَيْفَ] anlamı ifade edebileceğine dikkat çeker.

Bütün bunların yanında *ennâ* [أَنَّ]'nın şart olarak gelebileceğini ifade eden er-Radî buna örnek olarak şu beyti verir:

فَأَصْبَحَتْ أُنَى تَأْتِيهَا تَلْتَبَسُ بِهَا كِلَا مَرَمَكَيْهَا تَحْتَ رَجَائِي شَاجِرُ

Buradaki أُنَى'nın anlamı أَيْنَ نُعْمًا şeklindedir⁵³.

⁵¹ el-Ahfeş'in Sa'leb'ten rivayet ettiği urcûzenin bir beytidir. İbnü's-Sikkît bu urcuzenin insanlara zulmeden bir zekât memuru hakkında söylendiğini rivayet etmiştir. Bu memur develerin yaşlarını değiştirerek halktan daha fazla vergi topladığı rivayet edilir. Bkz. er-Radî, *Şerbu'r-Radî 'ala'l-Kâfîye*, III, 203.

⁵² "Nasıl da (bakıtan) çevriliyorlar." el-Mâide (5), 75; et-Tevbe (9), 30; el-Ankebût (29), 61; Zuhruf (43), 87; el-Munâfikûn (63), 4.

⁵³ er-Radî, *Şerbu'r-Radî 'ala'l-Kâfîye*, III, 204.

İbn Mâlik (ö.672/1274) ise *Şerbu't-Tesbîl* isimli eserinde *ennâ* [أَنَّ]’nin zarf olmadığını, fakat zarfa benzediğini ifade eder. Çünkü bu edat, ne zaman ne de mekân ifade etmektedir. Zarfa benzemesi ise câr ve mecrûr ile takdir edilebilmesi sebebiyledir. Zira bu edat "عَنْ أَيِّ حَالٍ : *her halükarda*" anlamındadır. Zarflar da bu şekilde câr ve mecrûr ile takdir edilebildiğinden *ennâ* [أَنَّ] da zarfa benzemiş olur.

Daha sonra İbn Mâlik *ennâ* [أَنَّ]’nin *metâ* [مَتَى] ve *eyne* [أَيْنَ] anlamında olduğunu, istifham ve şart olabileceğini zikreder. Şart olduğunda cezmedeceğini belirterek şüirden örnek verir⁵⁴:

حَلِيلِيَّ أَنِّي تَأْتِيَانِي تَأْتِيَانِي أَخَا غَيْرِ مَا يُرْضِيكُمْ لَا يُحَاوِلُ

“Dostlarım! **Ne zaman** gelirsiniz, sizin rızanızı kazanmak dışında başka bir şey için gayret etmeyen kardeşinize gelirsiniz.”⁵⁵

Beyitte *ennâ* [أَنَّ] şart ismi kendisinden sonra gelen *تَأْتِيَانِي* ve *تَأْتِيَانِي* fiillerini cezmetmiştir. *تَأْتِيَانِي* şart fiilindeki tesniye nûnu cezm alameti olarak hazfedilmiş, mevcut olan nûn harfî ise vikâye nûnudur. *تَأْتِيَانِي* cevap fiilinde ise tesniyenin nûnu cezm alameti olarak hazfedilmiştir.

Lebîd (ö. 41/661)'in şu beytini de buna misal olarak getirir:

فَأَصْبَحْتَ أَنِّي تَأْتِيَانِي تَلْتَسِبُ بِهَا كَلَا مَرَكَبِيهَا تَحْتَ رَجْلِكَ شَاجِرُ

Ebû Hayyân (ö.745/1344)’a göre *ennâ* [أَنَّ] şart edatı olarak kullanılır. Bazı âlimler bu edatı *metâ* [مَتَى] ve *eyne* [أَيْنَ] anlamlarına şumûlünden dolayı mekân zarfları arasında zikrederler. Bazılarına göre ise hâli umûmîleştirmek için kullanılır. Aynı zamanda *ennâ* [أَنَّ] edatı *metâ* [مَتَى], *keyfe* [كَيْفَ] ve *eyne* [أَيْنَ] anlamında soru ismi olarak da kullanılır.

Ebû Hayyân, el-Ferrâ (ö.207/822)'nin konu ile ilgili olarak şunları zikrettiğini ifade eder: “*Ennâ* [أَنَّ], *eyne* [أَيْنَ]’ye anlamca benzer fakat *eyne* [أَيْنَ] kendine

⁵⁴ İbn Mâlik Cemâluddîn Muhammed b. Abdullah et-Tâî, *Şerbu't-Tesbîl – Tesbîlu'l-Fevâid ve Tekmilu'l-Makâsid* (thk. Muhammed Abdulkâdir ‘Atâ – Târik Fethî es-Seyyid), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2001, III, 389.

⁵⁵ Beytin kailini tespit edemedik. Bkz. İbn Hişâm en-Nahvî, *Şerbu Şuûri’-Zeheb fî Ma’ rifeti Kelâmi’l-Arab* (thk. Abdulğani ed-Dakr), eş-Şeriketu'l-Muttehide, Dimâşk 1984, s.156.

has yerlerde, bazen de bu has yerlerin dışında kullanılır. Biri "أَنَّ لَكَ هَذَا" derse, sanki şunu demiş olur: "مِنْ أَيِّ الْوُجُوهِ وَمِنْ أَيِّ الْمَذَاهِبِ أَصَبْتَهُ؟" "Hangi cibetlerden ve hangi yollardan bunu elde ettin?" demektir."

Daha sonra Ebû Hayyân, el-Kümeýt'in *ennâ* [أَنَّ] ile *eyne* [أَيْنَ]'yi bir birinden ayırdığı şu beytini zikreder:

تَذَكَّرَ مِنْ أَيْنَ وَمِنْ أَيْنَ شَرِبَهُ
يُؤَاوِرُ نَفْسِيهِ كَذِي الْحَمَةِ الْآبِلِ

"(O eşeğin su) içişinin **hangi yollardan ve nereden olduğunu hatırla!**
Kalabalık deve sürüsüne sahip usta bir çoban gibi kendine damışıp/ tereddüt edip duruyor."⁵⁶

Şair bu beyitte *ennâ* [أَنَّ] ile *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] lafızlarını birlikte zikrederek *ennâ* [أَنَّ]'nın *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] dışında daha başka anlamlara geldiğini ortaya koymaktadır.

Ebû Hayyân'a göre *ennâ* [أَنَّ]'nın anlam çerçevesi *eyne* [أَيْنَ]'den daha geniştir. Yukarıda geçen "أَنَّ لَكَ هَذَا" âyetinin ifade ettiği anlam "أَيْنَ لَكَ هَذَا" cümlesinin ifade ettiği anlamdan daha geniştir. Çünkü birinci cümlemin anlamı "مِنْ أَيْنَ لَكَ هَذَا" şeklindedir. Burada "أَيْنَ لَكَ هَذَا" cümlesinin ifade ettiği anlama ilave olarak harf-i cerrin ilavesiyle mana daha da genişlemiştir. *Ennâ*[أَنَّ]'nın bu anlamda olduğuna delil Kur'an'da benzer soruya Hz. Meryem'in vermiş olduğu⁵⁷ ﴿هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ şeklindeki cevaptır. Eğer "هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ" deseydi yukarıdaki manayı ifade etmezdi. Ayrıca "أَنَّ لَكَ هَذَا" âyetinin cevabı ile "أَيْنَ لَكَ هَذَا" âyetinin cevabı birbirinden farklıdır⁵⁸.

es-Suyûtî (ö.911/1505)'ye göre *ennâ* [أَنَّ] edatı *metâ* [مَتَى], *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] ve *keyfe* [كَيْفَ] anlamında istifham olarak kullanılır. *metâ* [مَتَى] için ﴿فَأَتُوا حَرَنُكُمْ أَيْنَ شِئْتُمْ﴾ âyetini, *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] için ﴿أَيْنَ لَكَ هَذَا﴾ ve *keyfe* [كَيْفَ] için ise ﴿أَيْنَ يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ﴾

⁵⁶ Beyit el-Kümeýt'e aittir. Bkz. et-Taberî, *Câmî' u'l-Beyân*, IV, 415; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XI, 3. Şair bu beyitte su içmeye gitme ile gitmeme arasında tereddüt eden eşeği anlatmaktadır. Nefis kelimesini tesniye olarak zikretmesinin sebebi ise, eşeğin suya gitme isteği ile geri durma isteğini iki nefis olarak kabul etmesindedir.

⁵⁷ Âl-i İmrân (3), 37.

⁵⁸ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfu'd-Darab min Lisâni'l-'Arab* (thk. Receb Osman Muhammed-Ramazan Abduttevâb), Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1998, IV, 1867.

﴿فَأْتُوا﴾ âyetlerini örnek verir. Daha sonra Ebû Hayyân'ın birinci âyette, yani ﴿فَأْتُوا﴾ âyetinde *ennâ* [أَنْتِ]'nin zarftan çok şart olduğu görüşünü tercih ettiğini ifade eder. Ona göre bu âyette şartın cevabı mahzuftur⁵⁹.

es-Sabbân (ö.1206/1702)⁶⁰ ise *ennâ* [أَنْتِ]'nin şart olmasının yanında soru edatı olarak da kullanıldığını ve *min eyne* [مِنْ أَيْنَ], *keyfe* [كَيْفَ] ve *metâ* [مَتَى] anlamlarında olduğunu ifade ederek şunları nakleder: “es-Şihâb (ö.1069/1659)'ın el-Beydâvî'ye yazdığı hâşiyesinde⁶¹ müfessirlerin ﴿فَأْتُوا حَرَّتُكُمْ أَنْتِ شَيْئُكُمْ﴾ âyetinde *ennâ* [أَنْتِ] için geçerli olan tüm şekilleri caiz gördüklerini, fakat Ebû Hayyân'ın şart oluşuna karşı çıktığını nakleder. Ebû Hayyân'a göre *ennâ* [أَنْتِ]'nin sözkonusu âyette şart ifade etmesi doğru değildir. Çünkü *ennâ* [أَنْتِ] bu konumda iken mekân zarfı anlamı ifade etmektedir ve bu yüzden önden yaklaşmanın dışındaki şekilleri de mübah kalmaktadır. Ayrıca bu edat başta gelmesi zorunlu olan isimlerden olduğundan kendinden önce gelen amillerin buna etki etmesi sözkonusu değildir. Aynı zamanda soru edatı olarak da kullanılması sözkonusu değildir, çünkü kendisinden önceki amilin ona etki etmesi mümkün değildir. Bir diğer sebep de *ennâ* [أَنْتِ]'nin kendinden sonrakilerle, ﴿أَنْتِ لَكَ هَذَا﴾ âyetinde olduğu üzere ilintili olmasıdır. Her halükarda bu bir problemdir ve son tablilde bu edatın şart, cevabının da mukadder olduğu ortaya çıkmıştır. Yani âyet "أَنْتِ شَيْئُكُمْ فَأْتُوا" şeklindedir. (Ebû Hayyân) edatın bütün halleri içine alacak şekilde ifade ettiği anlamını mekân zarfı mesabesine indirgemıştır. (O'nun) şart olması ile ilgili itirazına verilecek cevap ise yukarıda geçtiği üzere cevap cümlesinin mukadder olmasıdır. Yine O'nun önden yaklaşmanın dışındaki halleri caiz kaldığı düşüncesini ise Hars [حَرَتْ] kelimesi reddetmektedir. Çünkü Hars işi sadece tohumun neşv ü nema bulduğu yerde gerçekleşebilir. Soru edatı itirazına karşı ise, *ennâ* [أَنْتِ] edatı hakiki manasının dışına çıkınca kendisinden önceki amilin kendisine etki etmesi caiz olur. Tıpkı "كَانَ مَاذَا؟" cümlesinde olduğu gibi.”⁶²

⁵⁹ Celâluddîn es-Suyûtî, *Heş' u'l-Hevâmî fî Şerhi Cem' il-Cevâmî* (thk. Ahmed Şemsuddîn), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1998, II, 450.

⁶⁰ Ebu'l-İrfan Muhammed b. Ali es-Sabbân'dır. İbn Mâlik'in el-Elfiye'sine şerh yazan el-Eşmûnî'ye yazdığı Hâşiye ile meşhurdur.

⁶¹ Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî, *Hâşiyetu's-Şihâb 'alâ Tefsiri'l-Beydâvî el-Musemmâtu 'İnâyetu'l-Kâdî ve Kifâyetu'r-Râdî*, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Diyarbakır [t.y.], II, 308.

⁶² es-Sabbân, *Hâşiyetu's-Sabbân Şerhu'l-Eşmûnî 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik* (thk. Taha Abdurraûf Sa' d), el-Mektebetu't-Tevfikîyye, t.y., t.s., IV, 13-14.

Ennâ[أَنَّ]'nın Amel Etmesi

Nahiv âlimlerinin hepsi *ennâ* [أَنَّ]'nın şart ifade eden zarflardan olduğunda ittifak halindedirler. Fakat Sîbeveyh'in *el-Kitâb*'ını tahkik eden Abdusselâm Hârûn konuyla ilgili bir dipnotta, el-Asma'î (ö.216/831)'nin "*ennâ* [أَنَّ]'yı şart olarak kullanan birilerini duymadım" şeklindeki sözünü kaynak vermeden nakleder⁶³. Muhtemelen bu durum yanlış bir anlamadan sâdır olmaktadır. Nitekim Lebîd'in Dîvân'ını şerheden Ebu'l-Hasen et-Tûsî'nin bunun bir hatadan kaynaklandığını ifade ettiğini tespit ettik⁶⁴.

Sîbeveyh, *ennâ* [أَنَّ]'nın şart ifade eden bir zarf olduğuna Lebîd'in

فَأَصْبَحَتْ أُنَى تَأْتِيهَا تَلْتَبِسُ بِهَا كَلَامًا مَرَّ كَيْبِيهَا تَحْتَ رَجُلِكَ شَاجِرُ

beytiyle istişhâd eder⁶⁵. Böylece *ennâ* [أَنَّ]'nın, şart edatlarının başı olan *in* [إِن] gibi, şart ve cevap fiillerini cezmettiğini göstermiştir. Burada تَأْتِيهَا şart fiili, تَلْتَبِسُ ise şartın cevabı olup her ikisi de *ennâ* [أَنَّ] ile meczûmdur.

Sîbeveyh'ten sonra diğer nahivciler de aynı şeyleri ifade etmişlerdir. Örneğin İbn Ya'îş (ö.643/1245) *ennâ* [أَنَّ]'nın tıpkı *in* [إِن] gibi gelecek zaman anlamı taşıyan fiilleri cezmeden zarflardan olduğunu zikretmiştir. Bu mevzuya muzari fiilin cezmedilmesi konusunu işlerken değinen İbn Ya'îş cezmeden isimleri ve zarfları sıraladıktan sonra şunları ifade eder: "*Bunların (yani cezmeden isim ve zarfların) hepsi kendisinden sonra gelen istikbal manalı fiilleri, in [إِن]'in cezmettiği gibi cezmederler. Bunlar bu şekilde amel etmişlerdir, çünkü in [إِن]'in anlamını içermektedirler. Eğer in [إِن]'in anlamının dışına çıkarlarsa, yani istifham ve mensûl anlamı ifade ederlerse o zaman cezmetmezler.*"⁶⁶

⁶³ Sîbeveyh, *a.g.e.*, III, 58.

⁶⁴ Asma'î'nin bu sözüne sadece Hizânetu'l-Edeb'te rastlayabildik. Abdulkâdir el-Bağdâdî, Asma'î'nin bu sözünü, فَأَصْبَحَتْ أُنَى تَأْتِيهَا تَلْتَبِسُ بِهَا mısraını açıklarken Ebu'l-Hasen et-Tûsî'nin Lebîd'in Dîvân'ına yaptığı şerhten nakille zikreder. et-Tûsî, burada el-Asma'î'nin muhtemelen *ennâ* [أَنَّ]'yı değilde عَيَّيْن [أَيَا] edatını kastettiğini (yani أَيَا olduğunu) ifade eder. Bkz. el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb*, VII, 91-92.

⁶⁵ Sîbeveyh, *a.g.e.*, III, 58.

⁶⁶ İbn Ya'îş, *a.g.e.*, VII, 42.

Aynı şekilde Ebû Hayyân ⁶⁷ ﴿فَأْتُوا حَرَئِكُمْ أَتَىٰ شَيْئًا﴾ âyetini tefsir ederken *ennâ* [أَتَىٰ] hakkında geniş bilgi verir ve amel etmesi konusuna değinir. Öncelikle *ennâ* [أَتَىٰ]'nın istifham veya şart olabileceğini ifade eder ve şart ifade etmesi durumunda sadece mekân zarfı olacağını belirtir. Âyette *ennâ* [أَتَىٰ]'nın âmilinin *فَأْتُوا* olduğunu söyleyenlere itiraz eden Ebu Hayyân, *ennâ* [أَتَىٰ]'nın burada şart olmasının mümkün olmadığını ifade eder. Çünkü bu durumda *ennâ* [أَتَىٰ] mekân zarfı olur, bu da kadınlara önden yaklaşmanın dışında başka yolları da mübah kılar. Bu ise haram kılınmıştır. Ayrıca *ennâ* [أَتَىٰ]'nın şart kabul edilmesi durumunda, şart ifade eden zarfa kendisinden önceki âmilin amel etmesi mümkün değildir. Çünkü o, yani *ennâ* [أَتَىٰ], şart fiilinin mamülüdür. Aynı şekilde şart fiili de onun (*ennâ* [أَتَىٰ]'nın) mamülüdür. Diğer taraftan *ennâ* [أَتَىٰ]'nın istifham olması da caiz değildir. Çünkü istifham olduğunda sadece kendisinden sonra gelen fiille veya isimle yetinir ve başka bir şeye ihtiyaç duymaz. Tıpkı ﴿أَتَىٰ يَكُونُ لِي﴾ ve ﴿أَتَىٰ لَكَ هَذَا﴾ ve ﴿وَلَدٌ﴾ âyetlerinde olduğu üzere. Ama burada *ennâ* [أَتَىٰ]'nın kendisinden önceki amille irtibatlı oluşu ve ona ihtiyaç duyması aşikârdır.

Konunun problemliliğini ifade eden Ebû Hayyân sözlerine şöyle devam eder:

“Ennâ [أَتَىٰ]'nın istifham olduğunu dikkate alırsak bu durumda kendisinden önceki amil ona etki etmez/amel etmez ve ennâ [أَتَىٰ] kendisinden sonraki fiilin mamülü olur. Aklına gelen ilk şey ennâ [أَتَىٰ]'nın kendisinden önceki amile mâ' mül olmamasıdır ki bu, üzerinde düşünmeye ve fikir yürütmeye ihtiyaç bırakan problemlili yerlerdendir.

Uygun olan görüş –Allahu a' lem- *ennâ* [أَتَىٰ]'nın şart olmasıdır. Bu ise kendisinden sonra gelen cümlenin dışında başka bir cümleye ihtiyaç duyması sebebiyledir. Tıpkı mekân zarflarının kullanılması gibi *ennâ* [أَتَىٰ]'da (*umûmî*) hallerin anlamı yüklenmiş olabilir ve mekân zarfındaki hale benzetmek maksadıyla bu hallerin yerine kullanılmış olması muhtemeldir. Bunun bir benzeri keyfe [كَيْفَ] lafzı ile ilgili varid olmuştur. “كَيْفَ تَكُونُ أَكُونُ” sözünde keyfe [كَيْفَ] istifham anlamından çıkararak şart anlamına geçmiştir. Yine ﴿يَبْلُغُ عِتَادُ﴾ ⁶⁸ ﴿مَبْسُوطَاتَانِ يُفِيقُ كَيْفَ يَشَاءُ﴾ âyeti buna örnektir. Burada keyfe [كَيْفَ]'nin istifham olması caiz

⁶⁷ “Ekinliğinize dilediğiniz biçimde varın.” el-Bakara (2), 223.

⁶⁸ Mâide, 5/64.

değildir. Bu cümlede şart anlamı ve cümlelerin diğer cümleyle irtibatı göze çarpmaktadır. Cümlelerin cevabı mahzuftur ve ona kendisinden önce geçen cümle delalet etmektedir. Takdiri "كَيْفَ يَشَاءُ يُنْفِقُ" ve "أَنْتَ شَيْئٌ فَأَنْتُوهُ" cümlesinde şartın cevabının hazıf edilmesi gibidir. Cümlelerin takdiri "أَنْتَ لَقَيْتَهُ فَاحْتَرَبْهُ" şeklindedir.⁶⁹

Ennâ[أَنَّ]'nın irabı

Ennâ[أَنَّ] mekân zarflarındandır. Mekân zarflarının hükmü ise lafzen veya mahallen mansub olmalarıdır. Onu nasbeden âmil ise zarfın ilintili olduğu müteallaktır. Bu ise ya fiildir ya da fil gibi amel eden müştak isimdir.

Nahiv kitaplarına baktığımızda çoğu âlimlerin bu edatı açık bir şekilde irab etmediklerini, kısaca değinip işaretlerle yetindiklerini görüyoruz. Örneğin Ebû 'Alî el-Fârisî (ö.377/987) *ennâ* [أَنَّ]'nın şart fiili ile mansub olduğunu ifade eder⁷⁰. Aynı şekilde İbn Harûf (ö.609/1212), *ennâ* [أَنَّ]'nın zarf olmak üzere şarf fiili ile mansûb olduğunu, şarf fiilinin de kendisiyle meczûm olduğunu zikreder⁷¹. Bu iki âlimin sözlerinden *ennâ* [أَنَّ]'nın şart fiili ile mansub bir zarf olduğu anlaşılmaktadır. Fakat her ikisi de zarfın nevini açıklamamışlardır.

İbn Ye'îş, *ennâ* [أَنَّ]'nın istifham hemzesini içermesinden dolayı mebnî olduğunu ifade eder. Ona göre *ennâ* [أَنَّ] sükûn üzere mebnîdir. Bu yüzden mahallen mansubtur⁷². Ebû Hayyân da benzer şekilde *ennâ* [أَنَّ]'nın şart ve istifham harflerinin manasını taşıdığından dolayı mebnî olduğunu ifade eder. Bu yüzden nasb mahallinde olduğunu ve hiçbir şekilde bulunduğu halin dışında başka bir forma sokulamayacağını belirtir⁷³.

Bütün bu söylenenlerin ışığında *ennâ* [أَنَّ]'nın iki şekilde irab edilebileceğini söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi cezmeden şart isim olması: *ennâ*

⁶⁹ Ebû Hayyân, *el-Babru'l-Mubît*, II, 430-431.

⁷⁰ Abdulkâhîr el-Curcânî, *Kitâbu'l-muktesid fî şerbi'l-Âdâb* (thk. Kâzım Bahr Mercân), t.y., t.s., II, 1111-1112.

⁷¹ İbn Harûf el-İşbilî, *Şerbu Cumeli'z-Zeccâcî* (thk. Selvâ Muhammed Ömer 'Arab), Câmî'atu Ummi'l-Kurâ, Mekke 1419, II, 886.

⁷² İbn Ye'îş, *a.g.e.*, IV, 110.

⁷³ Ebû Hayyân, *el-Babru'l-Mubît*, II, 402.

[أَيُّ] sükûn üzere mebnîdir ve mekân zarfı olmak üzere nasb mahallindedir. Şart olan *in* [إِن]’in anlamını içermiştir.

İkincisi ise soru ismi olmasıdır. Bu durumda da mebnî olan *ennâ* [أَيُّ], aynı şekilde mekân zarfı olmak üzere nasb mahallindedir. Fakat istifham hemzesinin anlamını içermektedir.

Şunu da ilave etmek gerekir ki *ennâ* [أَيُّ] mutesarrıf olmayan zarflardandır. Çünkü her iki durumda da, yani ister şart ismi ister soru ismi olsun mekân zarfı olmak üzere devamlı mansûb olmaktadır⁷⁴.

C- *Ennâ*[أَيُّ] edatının Kur’an-ı Kerim’de kullanımı

Ennâ[أَيُّ] edatı Kur’ân-ı Kerim’de 28 yerde geçmektedir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

75 ﴿فَأْتُوا حُرَّتْكُمْ أَيُّ شَيْئْتُمْ﴾

76 ﴿قَالُوا أَيُّ يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ﴾

77 ﴿قَالَ أَيُّ يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا﴾

78 ﴿قَالَ يَا مَرْيَمُ أَيُّ لَكَ هَذَا﴾

79 ﴿قَالَ رَبُّ أَيُّ يَكُونُ لِي غُلَامٌ﴾

80 ﴿قَالَتْ رَبُّ أَيُّ يَكُونُ لِي وَلَدٌ﴾

81 ﴿أَوَلَمْآ أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَهَا فُلْتُمْ أَيُّ هَذَا﴾

74 Hâdi b. Abdillâh Nâci Şemsân, “*ennâ* fi’l-Kur’ani’l-Kerim Dirâse Dilâliyye Nahviyye”, *Mecelletu Câmi’ati Ummi’l-Kurâ li ‘Ulûmi’-Şer’ati ve’l-Luġati’l-‘Arabîyyeti ve ‘Âdâbibâ*, Yıl: 19, Sayı: 43, Mekke 1428, s. 467-468.

75 “*Ekinliğinize dilediğiniz biçimde varın.*” el-Bakara (2), 223.

76 “*Onlar, “O bizim üzerimize nasıl hükümdar olabilir? Biz hükümdarlığa ondan daha layıktık.”*” el-Bakara (2), 247.

77 “*O, “Allah, burayı ölümünden sonra nasıl dirilecek (acaba)?” demişti.*” el-Bakara (2), 259.

78 “*Meryem! Bu sana nereden geldi?*” dedi.” Âl-i İmrân (3), 37.

79 “*Ey Rabbim! benim nasıl çocuğum olabilir?*” dedi.” Âl-i İmrân (3), 40.

80 “*(Meryem), “Ey Rabbim! Benim nasıl çocuğum olur?” dedi.*” Âl-i İmrân (3), 47.

82 ﴿أَلَيْ يُؤْفَكُونَ﴾

83 ﴿فَأَلَيْ تُؤْفَكُونَ﴾

84 ﴿أَلَيْ يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةً﴾

85 ﴿فَأَلَيْ تُصْرَفُونَ﴾

86 ﴿قَالَ رَبِّ أَلَيْ يَكُونُ لِي غُلَامٌ﴾

87 ﴿قَالَتْ أَلَيْ يَكُونُ لِي غُلَامٌ﴾

88 ﴿قُلْ فَأَلَيْ تُسْحَرُونَ﴾

89 ﴿وَقَالُوا آمَنَّا بِهِ وَأَلَيْ لَهُمُ التَّنَافُثُ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ﴾

90 ﴿فَاسْتَبِقُوا الصِّرَاطَ فَأَلَيْ يُبْصِرُونَ﴾

91 ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُحَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ أَلَيْ يُصْرَفُونَ﴾

92 ﴿أَلَيْ لَهُمُ الذِّكْرَى وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِينٌ﴾

93 ﴿فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا فَأَلَيْ لَهُمْ إِذَا جَاءَتْهُمْ ذِكْرَاهُمْ﴾

-
- 81 "Onların (müşriklerin) başına (Bedir'de) iki mislini getirdiğiniz bir musibet (Uhud'da) sizin başımıza geldiğinde, "Bu, nereden başımıza geldi?" dediniz." Âl-i İmrân (3), 165.
- 82 "Nasıl da (baktan) çevriliyorlar." el-Mâide (5), 75; et-Tevbe (9), 30; el-Ankebût (29), 61; Zuhuruf (43), 87; el-Munâfikûn (63), 4.
- 83 "Peki (O'ndan) nasıl çevriliyorsunuz?" el-En'âm (6), 95; Yûnus (10), 34; Fâtır (35), 3; el-Mü'min (40), 62.
- 84 "O'nun bir eşi olmadığı hâlde, nasıl bir çocuğu olabilir?" el-En'âm (6), 101.
- 85 "O hâlde, nasıl oluyor da (Hak'tan) döndürülüyorlarsunuz?" Yûnus (10), 32; ez-Zümer (39), 6.
- 86 "Zekerîyya, "Rabbim!" Benim nasıl çocuğum olur?" dedi." Meryem (19), 8.
- 87 "Meryem, "Benim nasıl çocuğum olabilir?" dedi." Meryem (19), 20.
- 88 "De ki: "Öyle ise nasıl aldanyorsunuz?" el-Mü'minûn (23), 89.
- 89 "(Azâbı görünce), "ona inandık derler" ama onlar için, artık uzak bir yerden (dünyadan) iman elde etmek nasıl mümkün olur?" Sebe (34), 52.
- 90 "... (bu hâlde) yola koyulmak için didişirlerdi. Fakat nasıl görecekler ki?!" Yâsîn (36), 66.
- 91 "Allah'ın âyetleri hakemda tartışanları görmedin mi? Nasıl da döndürülüyorlar?" el-Mü'min (40), 69.
- 92 "Nerede onlarda öğüt almak? Oysa kendilerine gerçeği açıklayan bir elçi gelmişti." ed-Duhân (44), 13.
- 93 "Şüphesiz onun alametleri belirmiştir. Kendilerine gelip çatınca ibret almaları neye yarar!" Muhammed (47), 18.

﴿يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ وَأَنَّى لَهُ الذِّكْرَى﴾⁹⁴

Bu âyetleri incelediğimizde *ennâ* [أَنَّى] edatını 22 yerde fiil, 5 yerde câr-mecrûr ve bir yerde de isim takip ettiğini görürüz. Tefsir kitaplarına baktığımızda âlimlerin bu edata birbirinden farklı anlamlar yüklediklerini müşahede etmekteyiz.

Müfessirler *ennâ* [أَنَّى] edatı ile ilgili olarak geniş bilgiyi genellikle ilk geçtiği yerde, yani el-Bakara suresinin 223. âyetini tefsir ederken vermişlerdir. Diğer yerlerde ise umumiyetle ilk geçtiği yere atıfta bulunmuş veya ihtiyaç kadar bilgi vermekle yetinmişlerdir.

Burada öncelikle müfessirlerin *ennâ* [أَنَّى] ile ilgili görüşlerini ortaya koymak bakımından bu edatın ilk zikredildiği yer olan ﴿فَأَنتَوَا حَرَّتْكُمْ أَنَّى شَيْتَمُ﴾ âyetini ele almak ve müfessirlerin bu âyet bağlamında *ennâ* [أَنَّى] ile ilgili görüşlerini zikretmek istiyoruz.

Müfessirler yukarıdaki âyette zikredilen *ennâ* [أَنَّى] edatına değişik anlamlar vermişlerdir. Örneğin Katâde (ö.118/736), er-Rebî⁹⁵ ve İmâm Şâfî (ö.204/820)⁹⁶ âyette geçen *ennâ* [أَنَّى]'nın *min eyne* [مِنْ أَيْنَ]; Mücâhid (ö.104/722)⁹⁷ ve İbn Kuteybe (ö.276/889)⁹⁸ ise *keyfe* [كَيْفَ]; ed-Dahhâk (ö.105/723) ise *metâ* [مَتَى] anlamında olduğunu ifade ederler⁹⁹.

et-Taberî (ö.310/923) ise bu edatın *min eyyi vecchin* [مِنْ أَيِّ وَجْهٍ] anlamında olduğunu ifade eder. Çünkü Arap dilinde bu edat –kendisiyle söze başlanıldığında- meselenin vecihlerine ve mezheplerine delalet eder. Biri "أَنَّى لَكَ" "مِنْ أَيِّ الْوُجُوهِ لَكَ؟" demektedir. Bu yüzden buna muhatap

⁹⁴ "İnsan yaptıklarını birer birer hatırlar. Fakat bu hatırlamanın ne faydası var!" el-Fecr (89), 23.

⁹⁵ Ebu'l-Fadl Muhammed el-Âlûsî, *Rûbu'l-Me'âni fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Âzîm ve's-Seb' i'l-Mesânî*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Ârabî, Beyrût ts, II, 124.

⁹⁶ Muhammed b. İdrîs eş-Şâfî, *Abkâmu'l-Kur'ân* (thk. Abdulğani Abdulhâlik), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1400, I, 194.

⁹⁷ el-Âlûsî, *a.g.e.*, II, 124.

⁹⁸ İbn Kuteybe, *Te'vîlu Muşkilu'l-Kur'ân* (thk. Ahmed Sakr), Dâru't-Turâs, Kahire 1973, s.525.

⁹⁹ el-Âlûsî, *a.g.e.*, II, 124.

olan kişi de "مِنْ كَذَا وَكَذَا" şeklinde cevap verir. Tıpkı ﴿قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾¹⁰⁰ âyetinde olduğu üzere.

Ennâ[أَنَّ]'nın anlam bakımından *eyne* [أَيْنَ] ve *keyfe* [كَيْفَ]'ye yakın olduğunu ve bu yüzden anlamlarının iç içe girdiğini ifade eden et-Taberî bazı âlimlerin bu edatı *eyne* [أَيْنَ], *keyfe* [كَيْفَ] ve *metâ* [مَتَى] anlamında tevîl ettiklerini zikretmiştir. Hâlbuki *ennâ* [أَنَّ] bu anlamlara muhalif olduğu gibi, bu edatlar da *ennâ* [أَنَّ]'nın anlamına muhaliftirler. Aradaki bu muhalefeti örneklerle açıklayan et-Taberî, el-Küme'î'nin daha önce geçen beyitlerinden de istişhad ederek *ennâ* [أَنَّ]'nın *min eyyi vecbin* [مِنْ أَيِّ وَجِبٍ] anlamında olduğunu belirtir.

Yine et-Taberî sözkonusu âyetin *keyfe* [كَيْفَ], *baysu* [بَيْسُ], *metâ* [مَتَى] veya *eyne* [أَيْنَ] anlamında olamayacağına delil olarak şunu ileri sürer. Birileri "أَنَّى تَأْتِي" dese bunun cevabı "مِنْ قَبْلِهَا" veya "مِنْ دُبْرِهَا" şeklindedir. Aynı şekilde Hz. Meryem'in ﴿أَنَّى لَكَ هَذَا﴾ formundaki bir soruya karşılık ﴿هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ tarzında cevap vermesi de bunu destekler mahiyettedir.

Hal böyle olunca, et-Taberî'ye göre ﴿فَأْتُوا حَرَثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ﴾ âyetinin anlamı "فَأْتُوا حَرَثَكُمْ مِنْ حَيْثُ شِئْتُمْ مِنْ وَجْهِ الْمَائِي" yani, "varlabilecek veciblerden/şekillerden dilediğiniz ile tarlanıza varın" şeklinde olmakta ve bunun dışındaki diğer te'viller ise geçersiz sayılmaktadır¹⁰¹.

es-Semerkindî (ö.373/983), *Babru'l-'Ulûm* isimli tefsirinde *ennâ* [أَنَّ]'nın *keyfe* [كَيْفَ] ve *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] manalarını içerdiğini ifade ederek sözkonusu âyette geçen "أَنَّى شِئْتُمْ" ibaresinin "كَيْفَ شِئْتُمْ" anlamında olduğunu belirtir¹⁰².

el-Begavî (ö.516/1122) ise *ennâ* [أَنَّ]'nın durum ve yer ile ilgili soru sormak için kullanılan istifham harfi olduğunu belirterek sözkonusu âyette bu

¹⁰⁰ "Meryem! Bu sana nereden geldi?" dedi. O da: 'Bu, Allah tarafından'dır'. dedi." Âl-i İmrân (3), 37.

¹⁰¹ Ebû Cafer et-Taberî, *Câmi' u'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'ân* (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 2000, IV, 413-416.

¹⁰² Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed es-Semerkindî, *Babru'l-'Ulûm* (thk. Mahmud Mataracî), Dâru'l-Fikr, Beyrut tsz., I, 173.

edatın *keyfe* [كَيْفَ] ve *hayısu* [حَيْثُ] anlamında olduğunu ifade eder¹⁰³. Daha sonraki müfessirlerden el-Hâzin (ö.741/1341) de *ennâ* [أَنَّ]’nın *keyfe* [كَيْفَ] ve *hayısu* [حَيْثُ] anlamında olduğu görüşündedir¹⁰⁴.

el-Muharreru'l-Vecîz sahibi İbn ‘Atiyye (ö.541/1147) aynı âyetin tefsirinde *ennâ* [أَنَّ]’nın, cihetleri olan bir işi haber vermek ve o iş hakkında soru sormak için kullanıldığını ifade eder. Ona göre *ennâ* [أَنَّ] Arap dilinde *keyfe* [كَيْفَ], *eyne* [أَيْنَ] ve *metâ* [مَتَى]’dan daha geniş bir anlama sahiptir. Sahabe, Tâbiîn ve imamların çoğu *ennâ* [أَنَّ]’ya *min eyyi vechin* [مِنْ أَيِّ وَجْهِ] anlamı verdiklerini zikreder¹⁰⁵. el-Kurtubî (ö.671/1273) de tefsirinde hemen hemen aynı şeyleri nakleder¹⁰⁶.

er-Râzî ise *ennâ* [أَنَّ]’nın *metâ* [مَتَى] ve *keyfe* [كَيْفَ] anlamında olduğunu ifade eder¹⁰⁷. Daha sonra gelen en-Nesefî (ö.710/1310) de bu görüştedir¹⁰⁸.

Ebû Hayyân ise kendisinden önceki müfessirlerin görüşlerini ve konu ile ilgili tartışmaları zikrettikten sonra *ennâ* [أَنَّ]’nın dilde baskın anlamının halleri/durumları ifade etmek olduğunu belirtir. Bu durumda, ona göre, *ennâ* [أَنَّ]’nın *eyne* [أَيْنَ] anlamında olduğunda ısrar edenin bir delili yoktur. Daha sonra ez-Zemahşerî’den naklen ﴿فَأْتُوا حَرْبَكُمْ أَيَّ شَيْتَمُمْ﴾ âyetinin bir temsil olduğunu ve anlamının “sürmek istediğinizi tarlalarınıza vardığınız gibi eşlerinize istediğinizi cihetten varınız, cihetler arasında bir yasaklama yoktur” olduğunu belirtir. Yani anlam “eşlerinize, varılacak yer aynı olduktan sonra –ki o sürme yeridir- eşlerinize istediğinizi şekilde birlikte olun” demektir¹⁰⁹.

Ebû Hayyân’ın talebesi es-Semîn el-Halebî (ö.756/1355) hocası gibi *ennâ* [أَنَّ] hakkında bilgi vererek onun mekân zarfı olduğunu, şart olarak kullanıldığını

¹⁰³ Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes‘ûd el-Begavî, *Me‘âlimu’t-Tenzîl* (thk. Muhammed Abdullah en-Nemr), Dâru Tayyibe, Riyâd 1997, I, 260.

¹⁰⁴ ‘Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhim el-Bağdâdî el-Hâzin, *Lubâbu’t-Te’vîl fî Me‘âni’t-Tenzîl*, Hasan Hilmi Kutbî ve Muhammed Hasan Cemâlî el-Halebî, İstanbul 1317, I, 164.

¹⁰⁵ Ebû Muhammed Abdülhak b. ‘Atiyye el-Endelusi, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-‘Azîz*, Dâru İbn Hazm, Beyrût 2002, s.197.

¹⁰⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmê u li Ahkâmi'l-Kur‘ân* (thk. Hişâm Semîr el-Buhârî), Dâru ‘Âlemi'l-Kutub, Riyâd 2003, III, 93.

¹⁰⁷ er-Râzî, *Mejâtibu'l-Ğayb*, VI, 63.

¹⁰⁸ Ebu'l-Berekât Abdullah b. Mahmud en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, Daru'l-Kitâbi'l-‘Arabî, Beyrût 1988, I, 112.

¹⁰⁹ Ebû Hayyân, *el-Babru'l-Mubîd*, II, 430.

ve *metâ* [مَتَى] anlamında soru edatı olması dolayısıyla zaman zarfı olduğunu, bunların yanında *keyfe* [كَيْفَ] ve *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] anlamında olduğunu zikreder. Âyetin bu anlamların hepsiyle tefsir edildiğine işaret eden el-Halebî nahivcilerin bu edatın umumi haller için kullanıldığını ifade ettiklerini belirtir. Yine bazı nahivciler bu edatın cihetleri olan bir işi haber vermek ve onun hakkında soru sormak için kullanıldığını, bu yüzden *keyfe* [كَيْفَ], *eyne* [أَيْنَ] ve *metâ* [مَتَى]’dan daha geniş bir anlama sahip olduğunu naklederler. Eğer şart olursa sadece mekân zarfı olduğunu ve şart veya istifham harfinin anlamını içerdiğinden dolayı da mebnî olduğunu zikrederler. Bu edat zarf olmak üzere daima mansubtur¹¹⁰.

eş-Şevkânî (ö.1250/1834)’ye göre ﴿أَنَّى شِئْتُمْ﴾ ibaresinin anlamı "مِنْ أَيِّ جِهَةٍ" şeklindedir. Ona göre Allah (c.c)’ın bu edat ile hitap etmesinin hikmeti onun dilde *keyfe* [كَيْفَ], *eyne* [أَيْنَ] ve *metâ* [مَتَى] edatlarından daha geniş bir anlama sahip olması sebebiyledir¹¹¹.

İbn ‘Âşûr (ö.1394/1973), *et-Tabrîr ve't-Temvîr* isimli tefsirinde *ennâ* [أَنَّ]’nın müphem mekan için kullanılan bir isim olduğunu ve kendisinden sonra muzaafun ileyih olarak gelen cümle tarafından açıklandığını ifade eder. Aynı zamanda bir şeyin durumunun bulunduğu yere benzetilmesi dolayısıyla *ennâ* [أَنَّ]’nın mecâzî olarak *keyfe* [كَيْفَ] anlamında çokça kullanıldığını belirtir. Çünkü *keyfe* [كَيْفَ], müphem hal için kullanılan bir isim olup ¹¹² ﴿كَيْفَ يَشَاءُ﴾ âyetinde olduğu üzere, âmili tarafından açıklanır. Daha sonra *Lisânu'l-‘Arab*’tan nakille *ennâ* [أَنَّ]’nın bir anlamının da *metâ* [مَتَى] olduğuna değinen müfessir söz konusu âyette *ennâ* [أَنَّ]’nın ﴿كَيْفَ شِئْتُمْ﴾ cümlesine muzaf olduğunu zikreder. Çoğu müfessirler *ennâ* [أَنَّ]’yı mecâzî anlama hamlederek te’vîl etmiş ve *keyfe* şî’tum [كَيْفَ شِئْتُمْ] şeklinde tefsir etmişlerdir. Bunun dışında ed-Dahhâk’ın *metâ* [مَتَى] anlamında te’vîl ettiğini, bir grup müfessirin ise hakiki anlamda, yani müphem ism-i mekan olarak yorumladığını zikreder. Bazı müfessirlere göre *ennâ* [أَنَّ] edatı zarftır. Çünkü ism-i mekânlarda, zarf anlamının dışına çıktığına dair herhangi bir

¹¹⁰ Ahmed b. Yûsuf es-Semîn el-Halebî, *ed-Durrul-Masûn fî ‘Ulûmi'l-Kitâbi'l-Mekânûn*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk 1986, II, 423.

¹¹¹ Muhammed b. ‘Alî eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr el-Câmi‘ u beyne Fenneyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min ‘İlmi't-Tefsîr*, Dâru'l-Ma‘ rife, Beyrût 1964, I, 226.

¹¹² Âl-i İmrân (3), 6.

açıklama yoksa asıl olan zarf olmasıdır. Yine bazıları bu edatı *fi eyyi mekânin* [فِي أَيِّ مَكَانٍ] anlamında tefsir etmişlerdir. Diğer bazı müfessirler bu edatı zarf olmayan bir ism-i mekân olarak aldılar ve onun min [من] ile mecrûr olduğuna karar vererek " مِنْ أَيِّ مَكَانٍ أَوْ جِهَةٍ شِئْتُمْ " şeklinde tefsir ettiler. Bu ise *keyfe* [كَيْفًا] anlamına yakın bir tefsirdir.

İbn ‘Âşûr bütün bunları zikrettikten sonra âyetin bağlamından ve lafızların anlamından hareket ederek âyetin kadınlara hayızlı iken yaklaşmayı yasaklamasından sonra geldiğine dikkat çeker. Bu sebeple *ennâ* [أَنَّ] edatının *metâ* [مَتَى] anlamında kullanılması gerekir. Buna göre anlam " *eşlerinizi temizlendikten sonra istediğiniz zaman varınız*" şeklinde olmaktadır¹¹³.

Bu âyeti farklı biçimde tefsir edenler¹¹⁴ yine *ennâ* [أَنَّ]’nın anlamından hareket ederek görüşlerine mesnet ararlar. *Ennâ* [أَنَّ] edatının *eyne* [أَيْنَ] anlamında olduğunu ifade ederek buna delil olarak ﴿أَيُّ لَكَ هَذَا﴾ âyetini şahid getirir ve anlamının " مِنْ أَيْنَ لَكَ هَذَا " şeklinde olduğunu zikrederler. Bu durumda sözkonusu âyetin anlamı " فَأَتُوا حُرَّتَكُمْ أَيْنَ شِئْتُمْ " şeklindedir. Onlara göre buradaki *eyne* [أَيْنَ] edatı mekânın birden fazla olduğuna delalet eder. Çünkü " اجلس أين شئت " denildiğinde bunun anlamı birden fazla yer arasında tercihini yap demektir¹¹⁵.

Görüldüğü üzere müfessirler ﴿فَأَتُوا حُرَّتَكُمْ أَيُّ شِئْتُمْ﴾ âyeti bağlamında bu edatı farklı biçimlerde yorumlayarak değişik anlamlar yüklemişlerdir. Müfessirlerin gerek bu âyet gerekse diğer *ennâ* [أَنَّ] edatının yer aldığı âyetler hakkındaki yorumlarına baktığımızda sözkonusu bu edata yükledikleri anlamları şu şekilde zikredebiliriz:

¹¹³ Muhammed et-Tâhir b. ‘Âşûr , *et-Tabrîr ve't-Temîr*, Dâru Sahnûn, Tûnus 1997, II, 371-372.

¹¹⁴ Bkz. İbn ‘Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, s.197.

¹¹⁵ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VI, 62; İbn ‘Âdil el-Hanbelî, *el-Lubâb fi ‘Ulûmi'l-Kitâb* (thk. ‘Âdil Ahmed Abdulmevcûd), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1998, IV, 83.

1- *Min eyne* [مِنْ أَيْنَ]

Ennâ[أَنَّ] edatının en fazla hamledildiği iki anlamdan biridir. Bu mana *ennâ* [أَنَّ] edatının zikredildiği hemen hemen bütün âyetlerde kastedilmiştir. Bazen müfessirler belli âyetlerde bu anlam üzerinde neredeyse ittifak etmiş, bazı âyetlerde ise diğer anlamlarla birlikte bu anlamı da zikretmişlerdir. Örneğin *قَالَ* ﴿قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنِّي لَأَكْتُبُ لَكَ كِتَابًا﴾ âyetinde müfessirlerin çoğu, edatı bu anlama hamletmişlerdir. Ebû 'Ubejde (ö.209/824)¹¹⁶, es-Semerkandî¹¹⁷, ez-Zemahşerî¹¹⁸, el-Beydâvî (ö.685/1286)¹¹⁹, en-Nesefî¹²⁰, İbnü'l-Cevzî (ö.597/1201)¹²¹, İbn 'Atiyye¹²², el-Âlûsî (ö.1270/1854)¹²³, İbn 'Âşûr¹²⁴ gibi âlimler *ennâ* [أَنَّ] edatına *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] anlamı verirken et-Taberî *min eyyi vecbin* [مِنْ أَيِّ وَجْهِ] ¹²⁵, en-Nehhâs (ö.338/950)¹²⁶ ve el-Kurtubî, *min eyyi'l-meẓâbib* [مِنْ أَيِّ الْمَذَاهِبِ] ve *min eyyi'l-cihât* [مِنْ أَيِّ الْجِهَاتِ] ¹²⁷, el-Beğavî¹²⁸ ve Ebû Hayyân ise *min eyyi cibetin* [مِنْ أَيِّ جِهَةِ] ¹²⁹ anlamı vermişlerdir.

Aynı şekilde ﴿أَوَلَمْ نَأْتِكُمْ مِصْبَةَ قَدْ أَصَبْتُمْ مِنْهَا قُلُوبًا﴾ âyetinde de müfessirlerin çoğunun edatı bu anlama hamlettiklerini görüyoruz. es-Semerkandî¹³⁰, el-Beğavî¹³¹, ez-Zemahşerî¹³², el-Kurtubî¹³³, es-Semîn el-

¹¹⁶ el-Beğavî, *Me'âlimu't-Tenzîl*, II, 32; el-Kurtubî, *el-Câmi' u li Abkâmi'l-Kur'ân*, IV, 71; Ebû Hayyân, *el-Babru'l-Mubît*, III, 124.

¹¹⁷ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 235.

¹¹⁸ Cârullâh Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'Uyûnu'l-Ekâvîl fî Vucûbi't-Te'vîl*, Dâru'l-Fikr, 1977, I, 427.

¹¹⁹ Ebû Sa'îd Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Dersaadet, İstanbul tsz., I, 158.

¹²⁰ en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, I, 156.

¹²¹ Abdurrahmân b. 'Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1404, I, 380.

¹²² İbn 'Atiyye, *a.g.e.*, s. 294. *Keyfe* anlamında olduğunu da zikreder.

¹²³ el-Âlûsî, *a.g.e.*, III, 140.

¹²⁴ İbn 'Âşûr, *a.g.e.*, XVIII, 112.

¹²⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, VI, 358.

¹²⁶ Ebû Ca'fer en-Nehhâs, *Ma'âni'l-Kur'âni'l-Kerîm* (thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî), Câmî' at Ummi'l-Kura, Mekke 1988, I, 389.

¹²⁷ el-Kurtubî, *a.g.e.*, IV, 72.

¹²⁸ el-Beğavî, *a.g.e.*, II, 32.

¹²⁹ Ebû Hayyân, *el-Babru'l-Mubît*, III, 124.

¹³⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 288.

¹³¹ el-Beğavî, *a.g.e.*, II, 129.

Halebî¹³⁴, İbn Kesîr (ö.774/1373)¹³⁵, İbn ‘Âdil (ö.880/1475)¹³⁶ gibi müfessirlerin çoğu *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] anlamı verirken et-Taberî *min eyyi vechin* [مِنْ أَيِّ مِجْهٍ] Ebû Hayyân ise *keyfe* [كَيْفًا] anlamı taşıdığını ifade eder¹³⁷.

Bu anlamın yoğun olarak hamledildiği diğer yerler arasında ﴿قَالَ رَبِّ أَلَيْسَ لِي عِلْمٌ﴾ Mukâtil¹³⁹, es-Semerkandî¹⁴⁰, el-Hâzin¹⁴¹, İbn ‘Âdil¹⁴², el-Âlûsî¹⁴³ gibi âlimler *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] anlamına hamlederken et-Taberî, *min eyyi vechin* [مِنْ أَيِّ مِجْهٍ] el-Begavî ise *eyne* [أَيْنَ]¹⁴⁴ anlamına hamleder.

Aynı şekilde ﴿قَالَتْ أَلَيْسَ لِي عِلْمٌ﴾ âyetinde es-Semerkandî¹⁴⁶, el-Begavî¹⁴⁷ ve el-Hâzin¹⁴⁸ *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] anlamı verirken et-Taberî *min eyyi vechin* [مِنْ أَيِّ مِجْهٍ] İbn Kesîr ise *keyfe* [كَيْفًا]¹⁵⁰ anlamı vermişlerdir.

Yukarıda zikredilen son iki âyete benzer yapıda gelen ﴿قَالَ رَبِّ أَلَيْسَ لِي عِلْمٌ﴾ âyeti ile ﴿قَالَتْ رَبِّ أَلَيْسَ لِي عِلْمٌ﴾ âyetinde de durum çok farklı değildir. Bu âyetlerin birincisinde es-Suddî (ö.128/746)¹⁵¹ ve es-Semerkandî¹⁵² *ennâ* [أَلَيْسَ]

¹³² ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 477.

¹³³ el-Kurtubî, *a.g.e.*, IV, 265.

¹³⁴ es-Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, III, 473.

¹³⁵ İbn Kesîr, *a.g.e.*, II, 158.

¹³⁶ İbn ‘Âdil el-Hanbelî, *a.g.e.*, III, 36.

¹³⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, VII, 371.

¹³⁸ Ebû Hayyân, *el-Babru'l-Mubîd*, III, 419-420.

¹³⁹ Ebu'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (thk. Ahmed Ferîd), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, II, 307.

¹⁴⁰ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 369, 371.

¹⁴¹ el-Hâzin, *a.g.e.*, III, 249.

¹⁴² İbn ‘Âdil el-Hanbelî, *a.g.e.*, XIII, 18.

¹⁴³ el-Âlûsî, *a.g.e.*, III, 148. *Keyfe* anlamında olduğunu da ifade eder.

¹⁴⁴ et-Taberî, *a.g.e.*, VIII, 149.

¹⁴⁵ el-Begavî, *a.g.e.*, II, 35.

¹⁴⁶ es-Semerkandî, *a.g.e.*, II, 371.

¹⁴⁷ el-Begavî, *a.g.e.*, V, 223.

¹⁴⁸ el-Hâzin, *a.g.e.*, III, 251.

¹⁴⁹ et-Taberî, *a.g.e.*, XVIII, 165.

¹⁵⁰ İbn Kesîr, *a.g.e.*, V, 220.

¹⁵¹ İbn Ebî Hâtîm Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-‘Asîm Musnedan ‘an Rasûlillâhi ve’s-Sahâbeti ve’t-Tabî’in* (thk. Es’ad Muhammed et-Tayyib), el-Mektebetu'l-‘Asriyye, Beyrût 1999, II, 644.

edatına *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] anlamı verirken er-Râzî¹⁵³, İbn 'Atiyye¹⁵⁴, el-Hâzin¹⁵⁵, es-Semîn el-Halebî¹⁵⁶, es-Se'âlibî (ö.875/1470)¹⁵⁷ ve İbn 'Âdil¹⁵⁸ *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] anlamının yanı sıra onu *keyfe* [كَيْفَ] manasına da hamletmişlerdir. Bunların yanında el-Hasan (ö.110/728), İbnu'l-Enbârî (ö.328/940), İbn Keysân (ö.200/816)¹⁵⁹ ve et-Taberî, *min eyyi vecbin* [مِنْ أَيِّ وَجْهٍ]¹⁶⁰; el-Begavî *eyne*¹⁶¹; er-Rebî' b. Enes¹⁶², el-Kurtubî¹⁶³, İbnu'l-Cevzî¹⁶⁴ ve İbn 'Âşûr¹⁶⁵ *keyfe* [كَيْفَ] anlamı yüklemişlerdir. İkinci âyette ise es-Suddî¹⁶⁶, es-Semerkindî¹⁶⁷ ve el-Hâzin *min eyne*¹⁶⁸, et-Taberî ise *min eyyi vecbin* [مِنْ أَيِّ وَجْهٍ]¹⁶⁹ anlamı vermişlerdir.

2- *Keyfe* [كَيْفَ]

Ennâ[أَنَّ]'nın en fazla hamledildiği ikinci anlamdır. Müfessirlerin çoğu, Kur'an'da beş yerde ¹⁷⁰ ﴿أَنَّى يُؤْفَكُونَ﴾ ve dört yerde ¹⁷¹ ﴿فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ﴾ şeklinde zikredilen *ennâ* [أَنَّ] edatını *keyfe* [كَيْفَ] manasında anlamışlardır. Birinci ibaredeki

¹⁵² es-Semerkindî, *a.g.e.*, I, 236.

¹⁵³ er-Râzî, *a.g.e.*, VIII, 34.

¹⁵⁴ İbn 'Atiyye, *a.g.e.*, s.298.

¹⁵⁵ el-Hâzin, *a.g.e.*, I, 257.

¹⁵⁶ es-Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, III, 159.

¹⁵⁷ Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf es-Se'âlibî, *el-Cevâbiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Muessesetu'l-A'lamî li'l-Matbû'ât, Beyrût tsz., I, 264.

¹⁵⁸ İbn 'Âdil el-Hanbelî, *a.g.e.*, V, 202.

¹⁵⁹ İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, I, 384.

¹⁶⁰ et-Taberî, *a.g.e.*, VI, 383.

¹⁶¹ el-Begavî, *a.g.e.*, II, 35.

¹⁶² İbn Ebî Hâtîm, *a.g.e.*, II, 644.

¹⁶³ el-Kurtubî, *a.g.e.*, IV, 79.

¹⁶⁴ İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, I, 384.

¹⁶⁵ İbn 'Âşûr, *a.g.e.*, III, 242.

¹⁶⁶ İbn Ebî Hâtîm, *a.g.e.*, II, 653.

¹⁶⁷ es-Semerkindî, *a.g.e.*, I, 239.

¹⁶⁸ el-Hâzin, *a.g.e.*, I, 261.

¹⁶⁹ et-Taberî, *a.g.e.*, VI, 420.

¹⁷⁰ el-Mâide (5), 75; et-Tevbe (9), 30; el-Ankebût (29), 61; ez-Zuhruf (43), 87; el-Munâfikûn (63), 4.

¹⁷¹ el-En'âm (6), 95; Yûnus (10), 34; Fâtur (35), 3; el-Mü'min (40), 62.

ennâ [أَنَّ] edatını İbn 'Abbâs (ö.68/687)¹⁷², ez-Zemahşerî¹⁷³, er-Râzî¹⁷⁴, el-Kurtubî¹⁷⁵, el-Beydâvî¹⁷⁶, en-Nesefî¹⁷⁷, Ebû Hayyân¹⁷⁸, es-Semîn el-Halebî¹⁷⁹, İbn Kesîr¹⁸⁰ ve İbn 'Âdil¹⁸¹ *keyfe* [كَيْفَ] anlamında olduğunu zikrederken en-Nehhâs¹⁸², es-Semerkindî¹⁸³ ve İbnu'l-Cevzî¹⁸⁴ *min eyne* [مِنْ أَيْنَ], et-Taberî *eyye vechîn* [أَيَّ وَجْهٍ]¹⁸⁵, İbn 'Atiyye ise *min eyyi cibetin* [مِنْ أَيِّ حَيْثُ]¹⁸⁶ manasında olduğunu ifade ederler. İkinci ibareyle ilgili olarak es-Semerkindî¹⁸⁷ ve el-Kurtubî *keyfe* [كَيْفَ] ve *min eyne* [مِنْ أَيْنَ]¹⁸⁸; ez-Zemahşerî *keyfe* [كَيْفَ] ve *min eyyi vechîn* [مِنْ أَيَّ وَجْهٍ]¹⁸⁹; el-Beydâvî ise sadece *min eyyi vechîn* [مِنْ أَيَّ وَجْهٍ]¹⁹⁰ anlamında olduğunu belirtirler.

Aynı şekilde müfessirlerin çoğu ﴿قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ﴾ âyetinde zikredilen *ennâ* [أَنَّ] edatını *keyfe* [كَيْفَ] anlamına hamletmişlerdir. er-Rebî' b. Enes¹⁹¹, el-Kurtubî¹⁹², Ebû Hayyân¹⁹³, İbn Kesîr¹⁹⁴, es-Suyûtî¹⁹⁵, eş-Şevkânî¹⁹⁶ ve İbn 'Âşûr¹⁹⁷ *keyfe* [كَيْفَ] anlamı yüklerken; et-Taberî¹⁹⁸, en-

¹⁷² İbn Ebî Hâtîm, *a.g.e.*, IV, 1180.

¹⁷³ ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 635; II, 185; III, 211.

¹⁷⁴ er-Râzî, *a.g.e.*, XVI, 30.

¹⁷⁵ el-Kurtubî, *a.g.e.*, VI, 251.

¹⁷⁶ el-Beydâvî, *a.g.e.*, I, 278.

¹⁷⁷ en-Nesefî, *a.g.e.*, I, 296.

¹⁷⁸ Ebû Hayyân, *el-Babru'l-Muhît*, V, 403; X, 181.

¹⁷⁹ es-Semîn el-Halebî, *a.g.e.*, IV, 378.

¹⁸⁰ İbn Kesîr, *a.g.e.*, IV, 134; VIII, 126.

¹⁸¹ İbn 'Âdil el-Hanbelî, *a.g.e.*, VII, 463.

¹⁸² en-Nehhâs, *a.g.e.*, III, 201.

¹⁸³ es-Semerkindî, *a.g.e.*, II, 53; III, 429.

¹⁸⁴ İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, III, 425.

¹⁸⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, XIV, 208.

¹⁸⁶ İbn 'Atiyye, *a.g.e.*, s.566.

¹⁸⁷ es-Semerkindî, *a.g.e.*, I, 488; II, 116; III, 93, 203.

¹⁸⁸ el-Kurtubî, *a.g.e.*, VII, 44; VIII, 341; XIV, 323; XV, 328.

¹⁸⁹ ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, II, 37; III, 300; III, 434.

¹⁹⁰ el-Beydâvî, *a.g.e.*, II, 268, 344.

¹⁹¹ İbn Ebî Hâtîm, *a.g.e.*, II, 465.

¹⁹² el-Kurtubî, *a.g.e.*, III, 246.

¹⁹³ Ebû Hayyân, *el-Babru'l-Muhît*, II, 575. Ebû Hayyân' göre *ennâ* bu ayette hal üzere mansuptur.

¹⁹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Âzîm* (thk. Sâmî b. Muhammed Selâme), Dâru Tayyibe, Riyad 1999, I, 666.

¹⁹⁵ Celâluddîn es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, Beyrût, tsz., I, 316.

¹⁹⁶ eş-Şevkânî, *a.g.e.*, I, 264.

¹⁹⁷ İbn 'Âşûr, *a.g.e.*, II, 490.

Nesefî¹⁹⁹, el-Âlûsî²⁰⁰ ve el-Hâzin²⁰¹ ise *keyfe* [كَيْفَ] ile birlikte *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] anlamında olabileceğini ifade ederler. Bunun yanında Mukatil²⁰², Ebû Mâlik²⁰³ es-Semerkandî²⁰⁴, el-Beğavî²⁰⁵ ve el-Beydâvî²⁰⁶ *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] anlamında olduğunu zikrederler.

Yine ﴿فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا فَأَنَّى لَهُمْ إِذَا جَاءَهُمْ ذِكْرَاهُمْ﴾ âyetindeki *ennâ* [أَنَّ] edatını müfessirlerin çoğu *keyfe* [كَيْفَ] anlamında yorumlamışlardır. es-Suddî²⁰⁷, Ebû Hayyân²⁰⁸, İbn Kesîr²⁰⁹ ve İbn 'Âşûr²¹⁰ *keyfe* [كَيْفَ] anlamı verirken el-Beğavî²¹¹ ve İbnu'l-Cevzî²¹² *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] anlamı vermişlerdir.

Benzer şekilde ﴿أَنَّى لَهُمُ الذِّكْرَى وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِينٌ﴾ âyetindeki *ennâ* [أَنَّ] edatına et-Taberî²¹³, ez-Zemahşerî²¹⁴, er-Râzî²¹⁵ ve Ebû Hayyân²¹⁶ *keyfe* [كَيْفَ] anlamı

¹⁹⁸ Ebû Cafer et-Taberî, *Câmî u'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân* (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 2000, V, 310.

¹⁹⁹ en-Nesefî, *a.g.e.*, I, 124.

²⁰⁰ el-Âlûsî, *a.g.e.*, II, 166.

²⁰¹ el-Hâzin, *a.g.e.*, I, 191.

²⁰² Mukâtil, *a.g.e.*, I, 130.

²⁰³ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, II, 465.

²⁰⁴ es-Semerkandî, *a.g.e.*, I, 188.

²⁰⁵ el-Beğavî, *a.g.e.*, I, 298.

²⁰⁶ el-Beydâvî, *a.g.e.*, I, 130.

²⁰⁷ Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nuketü ve'l-Uyûn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût tsz., V, 299.

²⁰⁸ Ebû Hayyân, *el-Babru'l-Mubîr*, IX, 469.

²⁰⁹ İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, 315.

²¹⁰ İbn 'Âşûr, *a.g.e.*, XXVI, 104.

²¹¹ el-Beğavî, *a.g.e.*, VII, 285.

²¹² İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, VII, 404.

²¹³ et-Taberî, *a.g.e.*, XXII, 20.

²¹⁴ ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 502.

²¹⁵ er-Râzî, *a.g.e.*, XXVII, 208.

²¹⁶ Ebû Hayyân, *el-Babru'l-Mubîr*, IX, 400.

verirken el-Beğavî²¹⁷, İbn ‘Atiyye²¹⁸, İbnu'l-Cevzî²¹⁹, el-Kurtubî²²⁰ ve el-Beydâvî²²¹ *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] anlamı vermişlerdir.

Yukarıda zikrettiğimiz ﴿أَوَلَمْ أَصَابِكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَهَا قُلْتُمْ أَلَيْ هَذَا﴾ âyetinde geçen *ennâ* [أَلَيْ] edatı ile ilgili olarak müfessirlerin ekseriyeti *min eyne* [مِنْ أَيْنَ] manası verirken bu edat Ebû Hayyân'a göre *keyfe* [كَيْفَ] anlamındadır. Çünkü bu âyette *ennâ* [أَلَيْ] edatı durumla ilgili olarak, musibetin nasıl başlarına geldiğini taaccüb yoluyla sormaktadırlar. Bu yüzden *ennâ* [أَلَيْ]'nın *eyne* [أَيْنَ] ve *metâ* [مَتَى] anlamlarında olması uygun değildir. Çünkü soru ne mekân ne de zaman ile ilgilidir. Aksine başlarına gelen durumla ilgilidir. Dolayısıyla burada *ennâ* [أَلَيْ] edatının kullanılmasından maksat bu işin nasıl meydana geldiğini, keyfiyetini ortaya koymaktır. Ayrıca âyetin devamındaki ﴿قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ﴾ cevabı manaya uygun bir şekilde gelmiş ve keyfiyeti tayin etmiştir²²².

3- *Min eyyi vecchin* [مِنْ أَيِّ وَجْهِ]

Ennâ [أَلَيْ] edatının hamledildiği anlamlardan biri de *min eyyi vecchin* [مِنْ أَيِّ وَجْهِ] dir. Müfessirler içinde en fazla bu manayı tercih eden et-Taberî'dir. O, birçok yerde *ennâ* [أَلَيْ] edatını bu manaya hamletmiştir. Örneğin ﴿قَالَ أَلَيْ يُحْيِي هَذِهِ﴾ âyetinde geçen *ennâ* [أَلَيْ] edatının *min eyyi vecchin* [مِنْ أَيِّ وَجْهِ] anlamında olduğunu zikreder²²³. İbn ‘Atiyye²²⁴ ve daha sonraki müfessirlerden el-Kurtubî²²⁵ de benzer bir anlam yükleyerek *min eyyi tarik* [مِنْ أَيِّ طَرِيقٍ] ve *bi eyyi sebebîn* [بِأَيِّ سَبَبٍ] anlamında olduğunu ifade ederler.

²¹⁷ el-Beğavî, *a.g.e.*, VII, 230.

²¹⁸ İbn ‘Atiyye, *a.g.e.*, s.1691.

²¹⁹ İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, VII, 341.

²²⁰ el-Kurtubî, *a.g.e.*, XVI, 132.

²²¹ el-Beydâvî, *a.g.e.*, II, 381. *Keyfe* anlamı da vermiştir.

²²² Ebû Hayyân, *el-Babru'l-Muhît*, III, 419-420.

²²³ Ebû Cafer et-Taberî, *Câmî u'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân* (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 2000, IV, 414.

²²⁴ İbn ‘Atiyye, *a.g.e.*, s.235.

²²⁵ el-Kurtubî, *a.g.e.*, III, 290.

Yine ﴿قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنِّي لَكَ هَذَا﴾ âyetinde et-Taberî, *ennâ* [أَنَّ] edatının *min eyyi vechin* [مِنْ أَيِّ وَجْهِ] anlamında olduğunu ifade ederken²²⁶ en-Nehhâs²²⁷ ve el-Kurtubî²²⁸ *min eyyi'l-meẓâbib* [مِنْ أَيِّ الْمَذَاهِبِ] ve *min eyyi'l-cibêt* [مِنْ أَيِّ الْجِهَاتِ]; el-Beğavî²²⁹ ve Ebû Hayyân²³⁰ ise *min eyyi cibetin* [مِنْ أَيِّ جِهَةِ] anlamında olduğunu zikrederler.

Aynı şekilde et-Taberî ﴿قَالَ رَبِّ أَلَيْسَ لِي غُلَامٌ﴾ âyetindeki *ennâ* [أَنَّ] edatını *min eyyi vechin* [مِنْ أَيِّ وَجْهِ] anlamında yorumlarken²³¹ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr* adlı eserinde el-Hasen, İbnu'l-Enbârî ve İbn Keysân'ın bu edata *min eyyi vechin* [مِنْ أَيِّ وَجْهِ] anlamı verdiklerini nakleder²³².

Bunların dışında et-Taberî şu âyetlerde geçen *ennâ* [أَنَّ] edatını da bu manaya hamletmiştir:

﴿قَالَتْ رَبِّ أَلَيْسَ لِي بِوَلَدٍ﴾²³³

﴿قَالَ رَبِّ أَلَيْسَ لِي غُلَامٌ﴾²³⁴

﴿قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ﴾²³⁵

﴿وَلَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا﴾²³⁶

﴿وَقَالُوا آمَنَّا بِهِ وَإِنَّا لَلْهُمُ التَّنَافُسُ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ﴾²³⁷

Bazı yerlerde et-Taberî, *ennâ* [أَنَّ] edatını harfî cersiz, yani *eyye vechin* [أَيُّ وَجْهِ] şeklinde yorumlar. Örneğin ²³⁸﴿أَلَيْسَ يُؤْفُكُونَ﴾, ²³⁹﴿فَأَنَّى تُصْرَفُونَ﴾, ﴿فَأَسْتَبِقُوا الصِّرَاطَ فَأَنَّى﴾

²²⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, VI, 358.

²²⁷ en-Nehhâs, *a.g.e.*, I, 389.

²²⁸ el-Kurtubî, *a.g.e.*, IV, 72.

²²⁹ el-Beğavî, *a.g.e.*, II, 32.

²³⁰ Ebû Hayyân, *el-Babru'l-Muhît*, III, 124.

²³¹ et-Taberî, *a.g.e.*, VI, 383.

²³² İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, I, 384.

²³³ Âl-i İmrân (3), 47. Bkz. et-Taberî, *a.g.e.*, VI, 420.

²³⁴ Meryem (19), 8. Bkz. et-Taberî, *a.g.e.*, VIII, 149.

²³⁵ Meryem (19), 20. Bkz. et-Taberî, *a.g.e.*, XVIII, 165.

²³⁶ Âl-i İmrân (3), 165. Bkz. et-Taberî, *a.g.e.*, VII, 371.

²³⁷ Sebe (34), 52. et-Taberî, *a.g.e.*, XX, 425.

²⁴⁰ ﴿أَلَمْ نَرِ إِلَى الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ أَنَّى يُصْرَفُونَ﴾ ve ²⁴¹ ﴿أَنَّى يُصْرَفُونَ﴾ âyetlerindeki edatın *eyye* *vechin* [أَيُّ وَجْهِ] anlamında olduğunu ifade eder.

et-Taberî dışında başka müfessirler de *ennâ* [أَنَّ] edatına *min eyyi vechin* [مِنْ أَيِّ وَجْهِ] anlamı vermişlerdir. Örneğin el-Beydâvî ve ez-Zemahşerî ²⁴² ﴿فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ﴾ âyetindeki *ennâ* [أَنَّ] edatının bu anlamda olduğunu ifade etmişlerdir²⁴³.

4- *Metâ* [مَتَى]

Ennâ [أَنَّ] edatının nadiren hamledildiği anlamlardandır. Daha önce de geçtiği üzere el-Âlûsî ﴿فَأَنزَلْنَا حَرَئِكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ﴾ âyetinde zikredilen *ennâ* [أَنَّ] edatına ed-Dahhâk tarafından *metâ* [مَتَى] anlamı verildiğini nakleder²⁴⁴. et-Taberî ise bazı âlimlerin bu edatı *metâ* [مَتَى] anlamında tevîl ettiklerini zikreder fakat herhangi bir isim açıklamaz. Hâlbuki ona göre *ennâ* [أَنَّ] bu anlama muhalif olduğu gibi, *metâ* [مَتَى] da *ennâ* [أَنَّ]'nın anlamına muhaliftir²⁴⁵. er-Râzî de *ennâ* [أَنَّ]'nın bu âyette *metâ* [مَتَى] ve *keyfe* [كَيْفَ] anlamında olduğunu ifade eder²⁴⁶. Daha sonra gelen en-Nesefî de bu görüştedir²⁴⁷. İbn 'Âşûr ise âyetin bağlamından ve lafızların anlamından hareket ederek âyetin kadınlara hayırlı iken yaklaşmayı yasaklamasından sonra geldiğine dikkat çeker ve *ennâ* [أَنَّ] edatının *metâ* [مَتَى] anlamına hamledilmesi gerektiğini ifade eder²⁴⁸.

el-Beydâvî ile eş-Şevkânî farklı bir âyette zikredilen *ennâ* [أَنَّ] edatını *metâ* [مَتَى] anlamına hamletmişlerdir. Onlar ﴿فَأَلَّ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا﴾ âyetindeki *ennâ* [أَنَّ]'yı bu manada anlamışlardır. el-Beydâvî edatın *metâ* [مَتَى] anlamında ve zarf

²³⁸ el-Mâide (5), 75; et-Tevbe (9), 30; el-Ankebût (29), 61; ez-Zuhruf (43), 87; el-Munâfikûn (63), 4. Bkz. et-Taberî, *a.g.e.*, XIV, 208.

²³⁹ Yûnus (10), 32; ez-Zümer (39), 6. Bkz. et-Taberî, *a.g.e.*, XV, 84.

²⁴⁰ Yâsîn (36), 66. Bkz. et-Taberî, *a.g.e.*, XX, 546.

²⁴¹ el-Mü'min (40), 69. Bkz. et-Taberî, *a.g.e.*, XXI, 413.

²⁴² el-En'âm (6), 95; Yûnus (10), 34; Fâtır (35), 3; el-Mü'min (40), 62.

²⁴³ el-Beydâvî, *a.g.e.*, II, 268, 344; ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 300; III, 434.

²⁴⁴ el-Âlûsî, *a.g.e.*, II, 124.

²⁴⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, IV, 414.

²⁴⁶ er-Râzî, *a.g.e.*, VI, 63.

²⁴⁷ en-Nesefî, *a.g.e.*, I, 112.

²⁴⁸ İbn 'Âşûr, *a.g.e.*, II, 372.

olmak üzere nasb konumunda olduğunu ya da *keyfe* [كَيْفَ] anlamında olup hal üzere mansup olduğunu ifade eder²⁴⁹. eş-Şevkânî ise sadece *metâ* [مَتَى] veya *keyfe* [كَيْفَ] anlamında olduğunu zikreder²⁵⁰.

5- *Min haysu* [مِنْ حَيْثُ]

Kur'an'da *ennâ* [أَنَّ] edatının nadir olarak hamledildiği anlamlardan biridir. et-Taberî ﴿فَأَتُوا حَرَّتَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ﴾ âyetinde geçen *ennâ* [أَنَّ] edatını bazı alimlerin *min haysu* [مِنْ حَيْثُ] anlamında olduğunu ifade ettiklerini nakleder. Zaten kendisi de yukarıda zikrettiğimiz üzere *ennâ* [أَنَّ] edatının sözkonusu bu âyette *min haysu* [مِنْ حَيْثُ] anlamında olduğunu ifade etmiştir²⁵¹.

Yine yukarıda bahsedildiği üzere el-Beğavî aynı âyette geçen *ennâ* [أَنَّ]'nın durum ve yer ile ilgili soru sormak için kullanılan istifham harfi olduğunu ifade ederek *keyfe* [كَيْفَ] ve *haysu* [حَيْثُ] anlamında olduğunu belirtir²⁵². Daha sonraki müfessirlerden el-Hâzin de benzer şeyleri ifade eder ve edatın bu âyette *keyfe* [كَيْفَ] ve *haysu* [حَيْثُ] anlamında olduğunu dile getirir²⁵³.

Sonuç

Lügat, nahiv ve tefsir kitapları merkezli bu çalışmamızda *ennâ* lafzı ile ilgili olarak ulaştığımız sonuçları şu şekilde özetlememiz mümkündür.

Lügat âlimleri *ennâ* edatını yoğun bir şekilde *min eyne* daha sonra *keyfe* anlamına; *metâ*, *min haysu* ve *min eyyi vechin* gibi anlamlara ise nadir olarak hamletmişlerdir. Bu da bize lügatçilere göre *ennâ* edatının birincil ve en güçlü anlamının *min eyne* olduğunu göstermektedir. Çünkü hemen hemen bütün lügat kitaplarında bu anlama rastlamak mümkündür. Bu anlamı daha sonra *keyfe* takip etmektedir. Zira lügatçiler *min eyne* anlamını verdikten sonra bu edatın *keyfe*

²⁴⁹ el-Beydâvî, *a.g.e.*, I, 136.

²⁵⁰ eş-Şevkânî, *a.g.e.*, I, 279.

²⁵¹ et-Taberî, *a.g.e.*, IV, 400, 416.

²⁵² el-Beğavî, *a.g.e.*, I, 260.

²⁵³ el-Hâzin, *a.g.e.*, I, 164.

anlamında olduğunu da ifade etmekte ve delil getirdikleri bazı şahitlerde *ennâ*'ya müstakil olarak *keyfe* anlamı vermenin yanı sıra *min eyne* ve *keyfe* anlamlarını beraberce vermektedirler. Diğer anlamlara gelince, bunların bir veya iki lügat kitabında zikredilmeleri, zaten *ennâ*'nın bu anlamlara nadiren hamledildiğini göstermektedir.

Lügat âlimleri gerek Kur'ân ayetlerinden gerekse Arap şiirinden istişhadla *ennâ* edatını hamlettikleri manaları desteklemiş, çoğu zaman yükledikleri aynı mana için farklı ayetleri delil getirmişlerdir. Örneğin *min eyne* anlamı için el-Halîl, el-Ezherî ve İbn Fâris farklı ayetleri şahit getirmişlerdir. Muhtemelen bu durum *min eyne* anlamının *ennâ*'ya en yakın ve en güçlü anlam olmasından kaynaklanmaktadır. Şunu da belirtelim ki lügatçiler bazen aynı beyiti farklı anlamlar için şahit getirmişlerdir. Örneğin el-Ezherî ile İbn Fâris, el-Küme'ye ait "... وَأَنْتِ وَمِنْ أَيْنَ أَبَاكَ الطَّرْبُ" mısraında geçen *ennâ* lafzını iki farklı anlamda yorumlamışlardır. el-Ezherî beytin başındaki *ennâ* edatını *min eyne* anlamında alırken İbn Fâris *keyfe* anlamında olduğunu ifade etmiştir. Bu da *ennâ* edatının, *min eyne* ve *keyfe* anlamlarını çok güçlü bir şekilde içerdiğini göstermektedir.

Nahiv kitaplarına baktığımızda nahivcilerin hemen hepsinin, lügatçilere benzer şekilde, *ennâ* kelimesine *min eyne* ve *keyfe* anlamı verdiklerini görürüz. Bu durum ise, nahivcilere göre *ennâ*'nın temel anlamının *min eyne* ve *keyfe* olduğunu ortaya koyar. Zira nahivcilerin imamı olan Sibeveyh ve ondan sonra gelen İbn Serrâc, İbn Cinnî, ez-Zemahşerî, İbn Ye'îş, İbn Mâlik gibi âlimler *ennâ*'yı bu iki anlama hamletmişlerdir. Ebu'l-Bekâ el-^cUkberî, er-Radî, Ebû Hayyân, es-Suyûtî ve es-Sabbân gibi âlimler ise bu iki anlamın yanında *metâ* manası ifade ettiğini zikretmişlerdir. Şunu da ifade edelim ki, ilk dönem nahivciler bu lafzın ifade ettiği anlamlara yalın olarak, herhangi bir örnek veya şahid zikretmeksizin işaret ederken İbn Cinnî ve sonrası nahivciler ayetlerden ve şiirlerden istişhata bulunarak hamledildiği anlamları belirtmişlerdir. Çoğu kez *min eyne* anlamı için ﴿فَأْتُوا حَرَّتَكُمْ أَنْتِ شَيْتُمْ﴾ ayetiyle, *keyfe* ve *metâ* anlamları için de ﴿قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنْتِ لَكِ هَذَا﴾ ayetiyle şahit getirmişler. Bu ayetler incelendiğinde ise *ennâ*'nın hamledildiği anlamlar ile bağlamı arasında sıkı bir ilişki olduğu dikkati çekmektedir. Birinci ayette geçen *ennâ* edatı için *min eyne* anlamının dışında başka bir mana vermediklerini görüyoruz. İkinci ayette ise *keyfe* anlamı ağırlıklı olmakla beraber ara sıra *metâ* anlamına da hamlettiklerini söyleyebiliriz.

Nahivcilerin *ennâ* ile ilgili vurguladıkları hususlardan biri de onun şart edatı oluşudur. Bunun için şiirden delil getirerek şart olarak kullanıldığını ifade ederler. Bu konuda en fazla kullandıkları beyit Lebîd'e ait olan "فَأَصْبَحَتْ أَنْتِ تَأْتِيهَا"

"... خَلِيلِيَّ أُمَّيْ تَلْتَبِسُ بِهَا ..."
 "... تَأْتِيَانِي تَأْتِيَا ..."
 ifade eden bazı cümlelerle konuya açıklık getirdiklerini görüyoruz.

Nahiv âlimlerinin hepsi *ennâ*'nın şart ifade eden zarflardan olduğu hususunda ittifak halindedirler. Onlara göre *ennâ* tıpkı *in* [إِن] şart edatı gibi amel eder; şart ve cevap fiillerini cezmeder. Ebû Hayyân şart ismi olan *ennâ*'nın sadece mekân zarfı olacağını belirtir. Mekân zarflarının hükmü ise lafzen veya mahallen mansub olmaktadır. Onu nasbeden âmil ise zarfın ilintili olduğu fiil ya da fiil gibi amel eden müştak isimdir. İbn Sîde *ennâ*'nın şart ve istifham harflerinin manasını taşıdığından dolayı mebnî olduğunu ifade eder. Bu durumda sükûn üzere mebnî olan *ennâ* mahallen mansubtur.

Ennâ ismi iki şekilde i'rab edilebilmektedir:

- **Cezmeden şart isim:** *Ennâ* sükûn üzere mebnîdir ve mekân zarfı olmak üzere nasb mahallindedir. Şart olan *İn*'in anlamını içermiştir.

- **Soru ismi:** *Ennâ*, mekân zarfı olmak üzere nasb mahallindedir. Fakat istifham hemzesinin anlamını içermektedir.

Kur'an'da 28 yerde zikredilen *ennâ* ile ilgili tafsilatlı görüşlerini umumiyetle Bakara 223. ayet bağlamında serdeden müfessirler bu lafza, lügat ve nahiv âlimlerinin vermiş oldukları anlamlara ilave olarak başka manalar da yüklemişlerdir. Fakat şunu vurgulamak gerekir ki, *ennâ*'nın temel anlamı noktasında müfessirler de diğerleriyle aynı fikri paylaşırlar. Zira onlar da, tıpkı lügatçiler ve nahivciler gibi, bu edatı en fazla *min eyne* sonra da *keyfe* anlamına hamletmişlerdir. Bu da bize gerek lügatçilerin gerek nahivcilerin gerekse müfessirlerin, *ennâ*'nın *min eyne* ve *keyfe* anlamlarında olduğu görüşünde birleştiklerini göstermektedir. Âlimlerin bu iki anlam etrafında birleşmeleri ise, et-Taberî'nin de ifade ettiği gibi, bu anlamların bir birine yakın ve iç içe olduğundan kaynaklanmaktadır. Müstakil olarak her biri farklı anlam taşıyan *min eyne* ve *keyfe* lafızları *ennâ* kelimesi içinde farklı oranlarda kendilerine yer bulmakta ve *ennâ*'nın manasını kendi ifade ettikleri anlama doğru taşımaktadırlar.

Katâde, er-Rebî', İmam Şâfiî, Mücâhid, İbn Kuteybe, es-Semerkindî gibi ilk dönem müfessirlerin hemen hepsi *ennâ*'nın *min eyne* veya *keyfe* anlamına geldiğini ifade etmişlerdir. ed-Dahhâk ise *metâ* anlamında olduğunu belirtirken et-Taberî farklı bir tutum sergileyerek neredeyse bu edatın Kur'ân'da geçtiği bütün yerlerde *min eyyi vehin* anlamında olduğunu ifade eder. et-Taberî'ye bu

hususta destek veren İbn ‘Atiyye, Sahabe, Tabiîn ve imamların çoğunun *ennâ* lafzına *min eyyi vechin* anlamı verdiklerini zikreder. Yine bazı müfessirlerin bu edatı *min eyyi cibetin*, *min eyyi'l-mezâhibi*, *min eyyi tarîk* gibi yakın anlamlara hamletmesi de et-Taberî'nin görüşünü destekler niteliktedir.

ed-Dahhâk'tan sonra *ennâ*'nın *metâ* anlamı taşıdığını ifade edenler arasında er-Râzî, en-Nesefî, el-Beydâvî, eş-Şevkânî ve İbn ‘Âşûr vardır. *Ennâ*'yı bu anlama hamlettikleri ayetleri incelediğimizde bu müfessirlerin bağlamdan hareket ederek sözkonusu anlamı tercih ettiklerini görürüz. Yine müfessirlerin *ennâ*'ya yükledikleri anlamlar arasında *haysu/min haysu* vardır. Bu anlam nadir olarak kullanılmış ve sadece birkaç müfessir tarafından zikredilmiştir.

Son tahlilde *ennâ*'nın yukarıda zikredilen bütün anlamları kendisinde toplayan şümüllü bir kelime olduğunu; lügat, nahiv ve tefsir âlimlerine göre *min eyne* veya *keyfe* gibi ortak bir anlam taşımasının yanında değişik mülâhazalarla farklı anlamlara da hamledildiğini söylemek mümkündür.